

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta
Ústav české literatury a literární vědy
Studijní obor: Český jazyk a literatura

JANA MORAVCOVÁ
ČESKÁ DENÍKOVÁ LITERATURA 40. A 50. LET
20. STOLETÍ

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Petr Bílek, CSc.

2006

PROHLÁŠENÍ:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

.....

OBSAH:

I. oddíl – PROLOG	7
1. kapitola – Důvody a cíle práce	1
2. kapitola – Kritéria výběru materiálu a dílčích témat.....	2
II. oddíl – SUBJEKT.....	7
1. kapitola – Podoba a funkce subjektu deníku v textu a jeho vztah k vnějšimu světu....	7
2. kapitola – Literatura jako způsob sebeustavování subjektu deníku.....	39
III. oddíl – TEMPORALITA.....	52
1. kapitola – Podíl temporality na struktuře textu.....	52
2. kapitola – Čas předmětem reflexe.....	54
IV. oddíl – INTERTEXTOVÝ ROZMĚR DENÍKŮ.....	59
V. oddíl – ZÁVĚREČNÉ OHLÉDNUTÍ.....	63
Literatura - prameny.....	64
Odborná literatura.....	64
Seznam užitých zkratk.....	64
Poznámky.....	65

I. oddíl - PROLOG

1. kapitola - Důvody a cíle práce

Proč tedy ještě, nestačí-li odkázat na pozoruhodnost textů samých, považuji pro sebe za nutné zabývat se deníkovou literaturou, která vznikala v době, kdy publikační možnosti byly určovány spíše politickou loajalitou a třídním původem autorů než jejich talentem a kdy se psané slovo často stávalo důvodem persekuce? Čím tyto texty, vydané mnoho let po svém vzniku, mohou oslovit současného čtenáře? Co z jejich tehdejší naléhavosti přetrvává dodnes? Vždyť společensko-politické změny po listopadu 1989 vrátily literaturu její samoučelnosti a kontinuitě, takže největším problémem dnešních nakladatelů jsou prodělky z dobrého vkusu, nekončící hledání způsobů, jak vydat hodnotnou knihu navzdory požadavkům trhu.

Přestože dluhy vůči autorům kdysi násilně umlčovaným jsou postupně, zcela či alespoň zčásti, spláceny a vydání většiny textů, jimiž se zabývám, zčeřilo i po letech hladinu literárního dění dosti výrazně, nebylo, dle mého názoru, o deníkové literatuře dosud psáno v takovém rozsahu a s takovým ponorem do problematiky, jaký by si zasloužila (Má práce však může být jen pouhým předstupněm nápravy tohoto faktu.). Náplní této studie bude analýza zvolených textů, která mi umožní odpovědět na následující okruhy otázek:

1. Jaké jsou hranice a svorníky deníku; co jej definuje jakožto svébytnou strukturu mezi ostatními literárními druhy a žánry, co zůstává bez ohledu na to, je-li text souvislým líčením událostí či mozaikou nespojitých záznamů?

2. V případě, že smyslem vybraných deníků je, kromě sebezpoznavání autora a zaznamenání jeho jedinečné zkušenosti, též nebo především svědectví o událostech nadosobních a jejich reflexe jakož i hledání cesty k intersubjektivně platným aspektům ryze subjektivního prožitku, jakým způsobem k tomu dochází?

3. Proč je v těchto dílech neodlučitelně spojena funkce estetická s dimenzí etickou?

Z pohnutek čistě osobních, které ovlivnily mé rozhodování stran tématu, jmenuji jen tyto: poukázat na nesamozřejmost faktu, že dnes může člověk psát a publikovat, jsa omezován většinou jen svými finančními možnostmi, a nemuset „klopýtat o knihy, které neleží na cestě k životu, ale k jiným knihám“.*1

2. kapitola - Kritéria výběru materiálu a dílčích témat

Volba autorů byla do značné míry určena resonancí jejich názorů a poetiky s mým smýšlením a cítěním, avšak konečné rozhodnutí vzešlo i z kritérií poněkud objektivnějších, přičemž za nejdůležitější považuji nejvyšší dosažitelnou míru rozmanitosti na všech zkoumaných rovinách. Pro širší spektra tedy byl vybrán Orten, svědek německé okupace, spolu se třemi ostatními autory, kteří své psaní jako nutnost pronášeli komunistickou diktaturou. Deníky Hančovy, Ortenovy a Zábranovy pokrývají celý jejich tvůrčí život a uzavřeny byly až smrtí svých pisatelů, oproti tomu každá z obou Kolářových knih obsahuje autorem vybrané záznamy z jediného roku ("Očitý svědek" je deník z roku 1949, "Prométheova játra" z roku 1950). Na případnou námitku, že jsem tedy mohla pracovat se všemi Kolářovými texty, které mají formu deníku, případně obsahují deníkové zápisy (autorovy vlastní nebo vzaté z

jiných pramenů a jen minimálně upravené) nebo pomocí jiných prostředků plní podobné funkce jako deník, odpovídám již zde: má volba byla zástupná v tom smyslu, že vše, čím je Kolářova poetika v české literatuře ojedinělá, zejména autorské já, které je daleko častěji pohledem zpřítomňujícím viděné skrze vyslovení než sebevyslovujícím středem zakoušeného světa, se v těchto dvou knihách vyskytuje v plné míře. "Dny v roce" a "Roky v dnech" sice jsou jedinečné vzájemným zrcadlením, ale Kolářův způsob psaní na přelomu 40. a 50. let se, ve srovnání s nimi, nijak výrazně nemění a nadto jsem se jim věnovala v jedné ze svých dřívějších prací*2. A později Kolář staví do popředí a dále rozvíjí vždy jeden z těch aspektů své tvorby, které se ještě v OS a PJ rovnomocně podílejí na polyfonní koláži, např. naprosté zneviditelnění subjektu autora, jeho redukce na prostor pro výpovědi druhých, na mysl formátující cizí text (viz "Černá lyra" a "Česká suita"), nebo úvahy o umění ("Mistr Sun o básnickém umění" a "Nový Epiktet"), v nichž požadavky etické a estetické nemohou být kladeny odděleně.

Zjištění, že deník je, mezi všemi literárními žánry (Nechceme-li jej, poněkud kacířsky, leč nikoli bez důvodu, považovat dokonce za samostatný literární druh), nejméně svazován formálními pravidly a obsahovými očekáváními, jeho polyfonii nezřídka tvoří vyprávění, dialog i báseň, implikuje otázku, jaké faktory jej konstituují a vymezují jakožto specifický literární útvar. Odpovídám, že těmito pilíři jsou autorský subjekt a temporalita.

Subjekt autora je v deníku nutně vždy nějak přítomen, byť jedním krajním bodem spektra způsobů přítomnosti je jeho neviditelnost; nezáleží na tom, je-li takový text bez centra a periferie záznamem pozorovaných jevů, aniž by ten, komu se věci takto jeví, vystoupil zpoza svého pohledu, či obsahuje-li zápisy příběhů vyslechnutých případně mozaiku promluv mnoha různých subjektů vypovídajících o svém zakoušení světa,

z nichž žádný se neprezentuje jako ten, kdo zaměřuje svůj pohled, zaznamenává, cituje texty jiných autorů atd. I v tomto nejzazším případě text odkazuje k autorovi, který je přítomen, právě jen jako kompilátor, pozorovatel, od sebe odvrácený mluvčí, tvůrce textu skrytý za jeho hranicemi. Na opačné straně spektra stojí autorské já, které je, na rozdíl od předchozího, svorníkem textu z daleka viditelným, neboť je jeho středem, hlavní postavou, účastníkem dění, jenž s větším či menším odstupem nazírá a hodnotí veškerou svou zkušenost, a to včetně vlastního psaní a jeho smyslu. Každý z mých čtyř autorů, snad kromě Ortena, svým specifickým způsobem osciluje mezi těmito dvěma krajnostmi, proto podoba a funkce autorského subjektu bude předmětem následujícího oddílu mé práce.

Druhou nutností konstituující deník je temporalita. Plynoucí čas, jakožto intersubjektivně platná podmínka možnosti všeho lidského zakoušení, strukturuje deník - datace jednotlivých záznamů jej člení na více či méně vzájemně svázané celky -, a jakožto prožitek individua je tématem deníku. V třetím oddílu tohoto textu se pokusím alespoň částečně objasnit, jak temporalita je zároveň fenoménem konstituujícím formu deníku i jeho nejfrekventovanějším tématem, jak jsou v denících zachyceny dvě nutně přítomné časové roviny - čas prožitku, o němž je psáno, a čas samotného psaní, co o vztahu autorského subjektu k času vypovídá důsledné nedatování či naopak pečlivá datace každého záznamu a v neposlední řadě, preferují-li jednotliví autoři zobrazování času jako plynoucího kontinua dnů, měsíců a roků - jakými prostředky v takovém případě překlenují nedourčená a nedourčitelná místa - nebo přiklánějí-li se spíše k fragmentům osvětlovaným bodovým reflektorem slova - jak se zde projevuje implicitně přítomná linearita plynoucího času.

Témata čtvrtého oddílu, koherence textu a intertextualita, do značné míry vyplývají z částí předešlých, neboť například

hojnost výskytu i způsob začlenění cizích textů (přímých citací i odkazů) do deníku je dána povahou autorského já, významem literatury pro jeho psaní. I z tohoto hlediska tvoří vybraní autoři široké spektrum přístupů: Od solitéra Hanče píšícího z vnitřní nutnosti bez ohledu na právě aktuální literární dění, vůči němuž se nanejvýš vymezuje a zcela vzácně je komentuje, po Zábranu, který je, nejen jako překladatel, celým svým tvůrčím životem vetkán do literatury, texty druhých jsou mu středem zájmu, inspirací, obživou i důvodem sisyfovského zápasu s cenzurou i korozí paměti dvou generací. Mezi těmito dvěma krajnostmi jsou, z tohoto hlediska, nejméně komplikované deníky Ortenovy, pro něhož je svět literatury prožitkem neodlučitelně prorůstajícím všechnu zkušenost, texty druhých jsou mu inspirací vlastní tvorby, ale i prostorem, v němž nechává resonovat své prožívání každodenních událostí. I u Koláře o charakteru vztahu k cizím textům vypovídá jeho autorské já, které je často natolik odsunuto do pozadí, že nabývá podoby vnímatele, jenž vidí poezii stejně ve věcech, náhodně zaslechnutých hovorech i textech jiných autorů a následně vnímané vyslovuje, aniž se stává aktivním středem vysloveného. I koherence textu do značné míry odvisí od povahy autorského subjektu a od podílu temporality na organizaci textu. Je-li autorský subjekt dominantou textu, jeho všudypřítomným středem sémantickým i formálním a zároveň linka času neproblematicky vedena ode dne ke dni (příčemž výluky z tohoto řádu bývají většinou zdůvodněny a precizně doplněny), jako je tomu u Ortenu a ranného Zábrany, mají tyto faktory největší podíl na soudržnosti textu. Je-li však výrazně zproblematizován autorský subjekt, jako u Koláře, či trvale odhlíženo od linearity času coby principu uspořádávajícího text, což tvrdošíjně činí Hanč, jsou v roli prvků stmelujících deník více viditelné jiné prostředky, např. opakování dílčích motivů či užívání týchž zvláštních jazykových a jiných

prostředků v rozmanitých kontextech, přetržité linie
opracování klíčových témat atd.

Největším důvodem, proč bude o otázkách intertextuality a soudržnosti textu pojednáno ve společné kapitole, je jejich neoddělitelnost, která vyvstává nejzjevněji u Ortena, jenž do deníků zapisuje i drtivou většinu svých básnických textů, které tu vystupují jednak jako součást proudu právě utvářeného textu, pročež dochází k vzájemnému osvětlování těchto básní a jiných obsahů zakoušeného světa reflektovaných v denících, avšak zároveň jsou vrstvou již vzniklých celků; autorský subjekt deníků se k básním systematicky do deníků zapisovaným vztahuje také s odstupem, kriticky a s menší bezprostředností, spíše jako k výpovědi, která po svém dokončení bude konfrontována s vnějším světem. Ale i u ostatních autorů je pro soudržnost textu do značné míry důležitý způsob, jak se projevuje oscilace pohledu na jejich psaní mezi čímsi jim vlastním, právě vznikajícím, a cizím, již ustaveným.

Oddíl závěrečný bude věnován stručnému shrnutí odpovědí, jichž bylo dosaženo, a otázek, které přenechávám čtenářům případně mým následovníkům v úvahách o této problematice.

II. oddíl – SUBJEKT

V této kapitole se pokusím, jak bylo řečeno v úvodu, zachytit nejen rozmanitost funkcí, jichž v deníku nabývá autorské já, jakožto podmínka možnosti tohoto žánru, ale hlavně uvidět co nejvíce způsobů, jimiž se každá promluva v 1. osobě podílí na konstituci této páteře deníku, subjektu jsoucího zároveň objektem, uvnitř i vně, pozorovaného pozorovatele, tvořeného tvůrce. Abych předešla nedorozuměním, budu na nejobecnější rovině užívat pojem subjekt deníku a termín autorské já najde uplatnění vždy, půjde-li explicitně o sebeutváření a sebereflexi subjektu píšícího deník, a pojmy "lyrický subjekt", prožívající já, vypravěč, postava patří dílčím formám - básním, příběhům, fragmentárním záznamům a podobně -, jejichž vztah k autorskému já může mít různou povahu i funkci. Přestože autorské já a subjekt ustavující a scelující deník jsou jedinou entitou, nepovažuji toto členění za zbytečné, neboť autorství a jeho reflexe, funkce, která bývá tímto subjektem nezřídka velmi problematizovaná, zdaleka není jedinou funkcí tohoto vše sjednocujícího já.

1. kapitola - Podoba a funkce subjektu deníku v textu a jeho vztah k vnějšimu světu

Téměř nepříznakový je subjekt konstituující rané deníky Zábranovy, tedy záznamy z let 1948-9, které zachycují každodennost tak, jak bývá obvykle zakoušena, zde se ještě neotvírá propast mezi já prožívajícím událostí a subjektem tyto prožitky zaznamenávajícím a komentujícím. Těžištěm záznamů těchto let je kontinuita vnějších událostí, snaha zachytit osobní každodenní prožitky tak, jak se odehrály, tedy i za cenu opakování nezřídka redukujícího popisy dění ve

škole, doma, zábav s přáteli a jiných konstant na výčty. Individuální prožitky jsou zaznamenávány, a následně reflexí vřazovány do rámce dosavadní zkušenosti prožívajícího jedince, jako skutečnosti mající smysl. Již zde je deník explicitně tematizován jako nástroj paměti a sebepoznání autora. Tyto rané deníky jsou především osobní prací, jejich hlavní funkcí je uchovat události každého dne pro možnost zpětného pohledu, aby nebyly zapomenuty v rámci života jedince. Avšak vedle této služby kontinuitě individuální zkušenosti se od počátku ustavuje i jiný záměr, jehož důležitost postupem let vzrůstá, totiž psát deník jako svědectví o dění veřejném, nadosobním, které ovšem je složeno z jednání konkrétních lidí, stávat se pamětí dvou generací. Toto zaměření se uskutečňuje v podstatě dvěma navzájem se doplňujícími způsoby; jednak zaznamenáváním příběhů jednotlivců (sebe nevyjímaje), úvahami nad tím, jak se toto dění promítá do jejich smýšlení a jednání:

"Zapomněl jsem včera napsat další charakteristiku režimu: Luboš Stácha a Jirka Brosche nedostali, ač udělali maturu, klauzuli na vysokou. To jenom proto, že Luboš volil veřejně bílý lístek a Brosche je velký přítel Tajovského. Vyhlídky pěkné. A Jirka se na tu medicínu tak těšil!"*3

jednak výčtem veřejných událostí téměř oproštěným od jakéhokoli osobního náhledu:

"Boj v Palestině zuří. Tel Aviv bombardován neznámým letectvem šestkrát za noc. Asi Egypťané. Na svatých místech se bojuje. Na Kalvárii zuří bitvy. Abdullahova arabská vojska postupují. Pouliční boje v Jeruzalémě. SSSR uznal Izrael."*4

Bezrozpornost prožívajícího a reflektujícího já, záměr zaznamenat plynutí každodenních událostí, převaha osobního významu deníku nad potřebou podávat intersubjektivní svědectví, to vše je nepochybně určeno nejen mládím autora, ale především tehdy jen mírně narušovanou jistotou smysluplnosti individuální lidské perspektivy jeho života.

Toto přesvědčení, zřejmě například z faktu, že si nikterak povzbudivé výsledky voleb v květnu 1948 zaznamenává "pro deník a pro lepší časy"*5, se později pod tlakem okolností postupně rozpadne, což bude mít rozhodující vliv na rostoucí fragmentárnost všech záznamů a zejména těch, které vypovídají o událostech všedního dne.

Přestože všechny tři deníkové knihy Ortenovy a rané záznamy Zábrany jsou si blízké charakteristikami plynoucími z mládí svých autorů, to platí zejména o snaze o koherenci reflektovaného světa, je Ortenův přístup v mnohém odlišný: I jeho prožívající a píšící já je středem deníku, avšak zatímco u Zábrany převažují popisy každodenních interakcí subjektu s vnějším světem nad reflexemi způsobů jejich prožívání, nad líčením pocitů a myšlenek konkrétními prožitky vyvolaných, u Ortena je tomu naopak. Mnohé reflexe postrádají jasné vyslovení konkrétních impulsů, které je zapříčinily, a to se v podstatě nemění od prvního zápisu v Modré knize do autorovy smrti o více než tři a půl roku později. Vnější svět vstupuje do deníku filtrován několika síty, z nichž jedním je kritérium momentální emocionální naléhavosti - funkcí subjektu zde není vytvářet celistvý obraz prožívané každodennosti, ale uchovat individuální paměti vše, čím ony prožitky přispěly jeho sebepoznání, vyslovit emoce, které vyvolaly. Orten dává přednost zaznamenávání svých interpretací prožívaného a otázek po jeho smyslu před popisy událostí samých, odtud příznačná fragmentárnost na rovině faktů bohatě obtěžkaných tematizací vnitřních stavů prožívajícího a jejich analýzami:

"Dnes, 26. července, jsem se poprvé seznámil tváří v tvář s tou hrůzou, jíž se děším už tak dlouho. Skončilo to zatím dost nevině, jak se zdá, a jenom rozrušením. Byl jsem "bledý jako smrt", řekli mi, a třásl jsem se. Jakého červa to nasadil Bůh do srdce těm, kteří udávají? Mám statečnou matku, to je druhý poznatek této příhody. A sám jsem slabý jako list."*6

Druhým sítím filtrujícím vnější svět je kritérium osobní účasti; politické dění předcházející německou okupaci i následné válečné události se v deníku odrážejí jen potud, pokud přímo ovlivňují situaci jedince. Například diskriminační opatření plynoucí z norimberských zákonů nejsou zaznamenána jako výčet všeho, co Židé nesmí, dokonce ani v 1. osobě plurálu, která by jedince ukotvila v relativním bezpečí společenství stejně zasažených individuí, ale jsou podána jako výčet v 1. osobě singuláru, kterážto zákazy postihující určitou skupinu obyvatel ukazuje ve světle jejich působení na život konkrétního člověka:

"Nesmím vycházet z domu po osmé hodině večerní.

Nesmím si najmout samostatný byt.

Nesmím se stěhovat jinam, než do Prahy I nebo V, a to jako podnájemník.

Nesmím chodit do vináren, kaváren, hostinců, biografů, divadel a na koncerty, kromě jedné nebo dvou kaváren, pro mne vyhrazených."

"Nesmím se vzdalovat za obvod Prahy.

Nesmím (tudíž)jet domů, do Kutné Hory a nikam jinam, leda na zvláštní povolení gestapa."

"Nesmím hrát divadlo a být jakkoli jinak veřejně činný.

Nesmím být členem žádných spolků.

Nesmím chodit do jakékoli školy."*7

To však není ojedinělý případ, naopak, subjekt deníku na sebe tímto způsobem bere závazek svědčit o dění s intersubjektivním dosahem, a to nikoli v pojmech "my a oni" či ještě odtažitějším "ono se", jak je tomu v denících Zábranových tím častěji, čím více je vzdalován své představě plnohodnotného života, ale naopak nepřenosnou zkušeností; nahradiv tyto širokoúhlé záběry pouze vlastním prožitkem - líčení útrap častého stěhování, sílící společenské izolace a existenční nejistoty, zápasu o možnost publikovat alespoň pod

pseudonymy, citových a tvůrčích krizí z této situace vyrůstajících - získává Orten prostor pro svědectví, které nebude moci být časem redukováno na historická fakta. Povolání svědčit je v deníku explicitně tematizováno jen zřídka, nicméně vždy jsou obecně lidské konstanty, jako úzkost, čistota či láska, naplněny konkrétní situací: "Ono jádro, šťavnaté a zdravé, jež má duše skrývala, skrývá a bohdá ukryje před červy, je posud na svém místě. Slovo, polibek, úzkost, pohrnutí, zneuznání, chvála, nemoc, láska, to vše je dobré pouze k tomu, aby vedlo mou ruku, znovu, vždy znovu nechápající zázrak. K ničemu jinému nebyl jsem zrozen na tuto zemi, než abych svědčil, jsa přichycen svou vahou, svou tíhou i svou lehkostí."*8

Je tedy zřejmé, že soukromé svědectví paměti zaznamenané v deníku, téměř bezděčně osvětlující rámec nadosobního dění, není hlavní, vědomě reflektovanou, náplní Ortenova záměru svědčit, neboť jí je poezie, a to jednak jako prostředek umožňující vyprávět o zakoušeném světě tak, že do něho vnáší jeho protiváhu, na svou i obecnou úzkost z války poukazuje tematizací hodnot jako je domov, bezpečí a láska, či jejich absence, poezie je způsob nazírání a přetavování prožitků, ale též tím, co má být dosvědčeno, cílem, který může existovat jen jako cesta k sobě samému. Poezie, jako forma i obsah svědectví, slouží více zpřítomnění všeho ohroženého než uchování jsoucího v paměti.

Jedině tam, kde svědectví konkrétního života vytváří kruhy na hladině dějin, neprotiřečí si Ortenovo dvojí, jen na první pohled neslučitelné, vidění vnějšího světa: V jeho básních i deníkových záznamech totiž lze tradiční vymezení vnějšího a vnitřního držet jen stěží, neboť vše, co běžně lokalizujeme mimo subjekt (svět věcí a druhých bytostí), si "já" Ortenových básní více než deníkových záznamů přivlastňuje zvnitřněním formou personifikace věcí, jejich oslovení (časté je užívání deminutiv), antropomorfizace přírodních dějů atd., a vše, co nazýváme vnitřním, reflexe prožitků,

psychických stavů a procesů subjektu, je vnímáno jako zraňující prostor nejistoty a úzkosti; taková sebereflexe se však zároveň nutně promítá do pohledu na svět mimo subjekt, jeví se vnější jako vnitřní a naopak, a tak je vnější svět nahlížen z dvojí perspektivy: z pozice bytosti důvěřující, která se tady a teď nachází a uskutečňuje, a člověka ztraceného, jemuž je míjení daností zakládající každou zkušenost. Mnohdy se oba pohledy slévají jako v následujícím příkladu, kde vše, co je jisté, nabývá podobu procesu sváření se o obrazy s protivníkem i partnerem v dialogu, který se manifestuje nepřítomností, a naopak - region vši nejistoty je vyjádřen prostřednictvím motivů v tom smyslu dvojznačných, že patří do hmotné, tedy pevné a důvěrně blízké, složky skutečnosti (tělo, větévka a kmen), a přece odkazují za sebe, k celosti individua, která nemůže být znovu nastolena

"Sám, Pane. Bez tebe a bez ní,

tak chatrňoučce ošacen,

svářím se s tebou o obrazy,

ty, jenž jsi myslil: navždy nazí,

když poručil jsi: nenalezni;

větévko, kmen."*9

Přibližně od ledna 1941 se v básních i záznamech objevuje sílící tendence radikálně změnit úhel pohledu, a to směrem k vyjití ze sebe, přičemž tato změna je nejprve nezbytností viděnou, tím, co si prožívající "já" předepisuje jako prostředek osobní očisty a obnovy po citovém ztroskotání, čím si subjekt autora přeje proměnit svůj život i poetiku, tj. vykročit z reflexe vlastních pocitů směrem k dění věcí a bytostí, přejít od formátování světa sebou samým k naslouchání a dialogu s ním. Toto otvírání se světu má dvojí formu: jednak záměrně uskutečňovanou všímavost vůči jevům, které mají s prožívajícím "já" společné jen to, že byly pozorovány právě jím, jednak přenesení těžiště pozornosti od

reflexe sebeustavování "já" v zakoušeném světě k popisům setkání, k tázání po svém významu pro druhého.

"Také bych se potřeboval nějak očistit, nějak vyjít ze sebe. V sobě už jsem byl... a rád se zase vrátím, ale takto se nelze obnoviti. Mží, hustě mží na má mladá léta.

Nic dobrého se neděje, zarostla svoboda, zarostla láska, pro svět i pro sebe zarůstám. Ticho. A žádná cesta ke slyšení."

- - -

"Jdu k lidem a nabízím se, nabízím to, co ve mně postupně odumírá, co se ztrácí. A proto je to teď horší, že toho mám mnohem míň, co by mohlo ještě pro někoho jiného něco znamenat."*10

Protože v Ortenových denících se reflektované prožitky a poezie prostupují, dotýká se přechod od prostých konstatování nutnosti této změny k její konkrétní realizaci všech vrstev deníku. Přibývá holých výčtů denních činností, které na sebe váží množství pozorovaných jevů a jejich fragmentů, jako např. rozhovor dvou babiček zaslechnutý cestou domů*11, či pozorování bezstarostné dívky v tramvaji*12, jež mají smysl samy o sobě, aniž by musely být explicitně vztaženy k ostatním prožitkům pozorovatele, přibývá nejen úvah o nadosobních událostech, zejména o válce*13, ale též pokusů o zasazení sebe sama do rámce tohoto dění, což ovšem neznamená, že vyměnil nazírání věcí z perspektivy vlastní jedinečné zkušenosti za roli komentátora neprožité reality:

"Připouštím, že tu mohu sedět, zatímco skoro po celém světě padají lidé násilně usmrceni, že tu mohu sedět, zatímco lidé uhnívají ve vězeních a koncentračních táborech, že tu mohu sedět se svými útrapami, těžkostmi, prázdnotami, tísněmi, nadějemi, které jsou sub specie smrti malé. Připouštím. Ale jak to, že se jednoho dne (je-li to vůbec možno) setkám s těmi, kteří vyvázli, a budu jim moci hledět do očí a tvářit se, jako bych jim byl rovnocenný? Jak to je možné? Nuže, snad proto, že se na to dívám z dálky."*14

Vedle výrazné 2. osoby singuláru, často invokovaného a tázaného "Ty", jímž je nějaký konkrétní člověk stejně dobře jako dosud hledaný druhý, Bůh či jakákoli věc, dostává

prostor, snad jako paralela k obecné rovině 3. osoby, pluralita "my", která je mnohdy jen málo ukotvena v konkrétní situaci, čímž vzniká prostor pro jasnější vyjádření intersubjektivně platné všudypřítomné úzkosti:

"Ztratili jsme své domovy, ztratili jsme své iluze domovů a prázdnými schodišti (bez dveří, bez vizitek, bez zvonků, bez zábradlí, bez sklepa, bez půdy, ba bez plivátek) se prohání vítr. O čem můžeme říci, že nám patří? Patří na nás hrůza, odevšad, z koutů i z širých prostor. A my odvracíme tvář a shledáváme v sobě poslední zbytky síly a odvahy, abychom jí mohli pohlédnouti do očí."*15

Tento způsob vyslovení sounáležitosti s masou druhých, jež zůstává otevřenou množinou bez individuálních rysů svých členů, tak důležitý zejména pro Hanče, byť ten k němu dospívá jinými prostředky a z odlišných pohnutek, se pochopitelně objevuje i v Ortenových básních:

"Ať skončí pobožnost! Dosti jsme promodlili,
dosti jsme hořeli v tom, který bral a bral,
až nazí klesli jsme za ubohými díly
do děr a do samot, v nichž sen náš okoral."*16

Dalším plodem Ortenových snah o vyjití ze sebe jsou konfrontační básně dvojího pohledu, ve kterých lyrický subjekt zaujímá protichůdné postoje, například Strom a pláň*17, v níž z různosti nemůže vzejít nic než vzájemné neporozumění, a Doma 1, 2*18, kde pomyslný dialog vyvěrá z napětí mezi minulým vcítěním a přítomnou hořkostí z odcizení.

Jakkoli mnohotvárný a zřetelný je proces vycházení ze sebe v Ortenově tvorbě, jakkoli důležitým je pro něho osobně v posledních měsících života, přece vždy znovu shledává, že jediným středem není nazíraný svět, ale "já", které se v tomto světě ustavuje skrze prožitek, a proto jsou všechny složky tvořící subjekt Ortenova deníku (lyrické subjekty básní, "já", žijící každodenní události a subjekt autora toto vše zaznamenávající a komentující) svázány v maximálně soudržný harmonický celek, neboť báseň je často hodnocením

tvůrčího úsilí,

"a když chci zachytit nějakou vratkou věc,

jen sebe zachytím, jen sebe nakonec."*19

stejně tak každý prožitek se může stát námětem básně.

Zatímco předobrazem Zábranových deníků z konce 40. let je linie aktuálně prožívané každodennosti, jejíž integrální součástí je mentální a emocionální život subjektu, Ortenovi je toto zaměření také vlastní, jakkoli ho problematizuje tím, že dává přednost náznakům před fakty, počínaje deníky Zábranovými od 50. let se dosud obvyklé spojení osobního života a každodennosti rozpadá na dvě samostatné části, přičemž výčet prožitků den za dnem už není tím, co má být věrně zaznamenáno, neboť nepříznakovým způsobem vyprávění o každodenním životě subjektu se naopak stává jeho skrytost, proto přibývá nedourčených míst stejně jako obrysových náčrtů obvyklé opakující se každodennosti, té ubíhající šedé plochy, z níž tu a tam vystoupí událost, která je aktem zaznamenání uznána za důležitou. Příčinou fragmentárního podání každodenních prožitků, které je u Zábrany výrazné a v Hančových a Kolářových textech se dále prohlubuje, je změna těžiště subjektu deníku, odklon od důrazu na autenticitu plynutí směrem k autenticitě okamžiku, důsledkem pak napětí mezi temporalitou přirozeného světa a temporalitou deníku, jakož i fakt, že otázka intertextuality se stává zajímavější uvnitř vlastního deníku než vzhledem k textům cizím, které autor v deníku cituje nebo k nim odkazuje. Vymykání pojmů osobní / veřejný život a vnější svět z jejich běžných významů se, každý po svém způsobu, dopouštějí všichni čtyři mí autoři. Orten například o válce, politice a jiném veřejném dění na obecné rovině, zejména formou vše zpředmětňující 3. osoby "ono se", mluví jen velmi zřídka, téměř se vyhýbá konkrétním faktům, a přesto tato oblast deníkem prorůstá

právě skrze ten důraz na vlastní osobní prožitky a neustálou tematizací stupňující se úzkosti a izolace konkrétního jedince; subjekt Ortenových deníků si svou extrémní koncentrací na sebevyslovení v proudu neopakovatelných situací zavírá možnost být mluvčím dosud anonymního množství sobě podobných, a přece právě takto může nejlépe hájit nárok na jméno a jedinečnost každého člověka proti zdánlivě neosobnímu dění. Navzdory fragmentární každodennosti je osobní prožitek centrem i ostatních deníků. Ortenovu nazírání světa z pozice prožívajícího „já“ je blízký mnohem radikálnější a racionálnější postoj Zábranův (ani on ho nikdy explicitně nevyslovil), že totiž není žádný obecný rozměr událostí, ale vždy jen osobní - odtud to vytrvalé připomínání, že zločiny komunistického režimu se skládají z vin jedněch a lhostejnosti jiných konkrétních lidí. Prostředky zcela odlišnými dosahují Orten i Zábrana téhož, neustálého zkonkréťňování, převádění společenských mechanismů a funkcí na osudy jednotlivých lidí. Subjekt Hančových deníků je na své cestě nejviditelněji sám, neboť se oproštuje od závislosti na mínění druhých, spoléhaje jen na vlastní nepřenositelnou a nesdělitelnou zkušenost; vedle jedinečnosti "zde" a "nyní", jedinečnosti svého pohledu staví bezpočet případů opakování, stereotyp intersubjektivních struktur zakoušení. Hančovi je sice cizí Ortenova přímočará personifikace a antropomorfizace, nicméně k zvnitřnění vnějšího světa věcí dochází také, a to zejména promítáním svých emocí do způsobu vnímání předmětů (viz např. vztah k centru a periférii města). Zcela zvláštní problematiku odlévá do formy kategorií osobní / intersubjektivní, vnitřní / vnější Kolář tím, že subjekt jeho deníku v sobě spojuje naslouchajícího pozorovatele, možnost stát se čímkoli, čistý prostor vcítění a silné autorské „já“ mravně odpovědné za každé napsané slovo. Kolář tradičně centrální pozici lyrického subjektu v básních zcela vyklízí jen potud, pokud

ji nabízí čtenáři jako návod, ale každá realizace tohoto záměru skrze vyslovení a domyšlení konkrétního jevu tak, jako by jevící se bylo sémantickým středem, ne-li přímo subjektem vyslovení, odkazuje k autorskému „já“ více než lyrický subjekt, neboť každé vnímání, tím spíše vyslovení (byť by se jednalo jen o výběr a uspořádání např. náhodně zaslechnutých útržků rozhovorů), je interpretace, což vyvolává otázku, připouští-li subjektivita takto rozlitá v možnost nějaký v obvyklém smyslu vnější svět a co vlastně zůstává za hranicemi osobního prožitku, naplňuje-li Kolář tento pojem schopností neustálé empatie a mravním imperativem pravdivosti, jímž je vázáno autorské „já“.

Přestože subjekt a temporalita konstituují deník i nadále, bylo na tomto místě třeba zaměřit pozornost k tomu, co je náplní deníku, když prožívaná každodennost nemá podobu souvislé linie, ale fragmentů jednotlivých událostí, totiž k osobnímu prožitku subjektu, přičemž ono osobní (bezprostředně se týkající subjektu) moji autoři nejrozličnějšími způsoby rozšiřují směrem k zosobnění téměř veškerého dění. Bylo by zbytečné tolik zdůrazňovat, že náplní deníku je osobní život subjektu, kdyby o tom vyprávěla linie každodennosti, jak je tomu u raného Zábrany a Ortena, avšak v ostatních případech se pojem osobní život vždy znovu ustavuje na nestandardních předpokladech, které nutně vedou k nezvyklým závěrům.

Disiecta membra - nespojité členy, resp. přetržené linie, to je Zábranův vlastní souhrnný název 127 deníkových sešitů psaných v letech 1970-84, ale též velmi přesná charakteristika jeho způsobu psaní deníku i přesto, že o jakékoli linearitě témat a motivů lze mluvit jen s patřičným důrazem na její přetržitost a s vědomím, že se jedná spíše o konstrukt napomáhající zpřehlednění Zábranových textů, které mají podobu proudu fragmentů diktovaného aktuální naléhavosti události vystoupivší z ubíhajícího rámu každodennosti, přičemž těmito událostmi jsou právě minuvší osobní prožitky a

jejich reflexe - setkání, vzpomínky, sny, úvahy o smyslu všeho dosud prožitého, úmrtí přátel, literární nápady (básně, slovní hříčky, překladatelské a vydavatelské plány), různé příhody (prožité i převzaté z vyprávění jiných), náhodně zaslechnuté útržky hovorů, bizarní výroky z médií atd. Těmito pestrými formami vrstev fragmentů usazujících se v čase prochází silný autorský subjekt komentující právě zaznamenané události, vpisující dávné záznamy, aby se neztratily, plánující, co ještě má být zaznamenáno, vybavující důležité události a přečtené či slyšené výroky časoprostorovými souřadnicemi apod. Tento subjekt tvůrce a usměřovatele struktury deníku se uvnitř této své struktury ustavuje na mnoha dílčích rovinách, které dávají jednotu a celistvost subjektu deníku, nicméně pro přehlednost budou popsány tak, že se obraz vyabstrahovaný z fragmentů bude podobat soustředným kružnicím:

Středem této dynamické konstrukce je sebezpožívající subjekt procitující a pojmenovávající svou osobní situaci ve světě. Tento pohled zacílený dovnitř nejčastěji vychází z konkrétního prožitku rezonujícího s vyjadřovanými pocity:

"17.září 1972.

Noc. Mlha, mraky, tma z pláně od Jarova. Zima, ač je půl září.

Sedím ve svetru, zima. Ticho v bytě. Sedím sám. Všichni přátelé jsou daleko, pryč. Pepík, Standa M. Pilňakovi by letos bylo teprve 78 let. Babelovi také teprv 78 let.

Jeseninovi 77. Mandelštamovi 81. Ale oni by už nežili.

Zdá se, že jsou mrtvi celý můj život. Noc se příkrádá. Nemám už autentický pocit života. Ale vím proč. Bůh si to nepřál. Bůh mě chtěl mít mrzákem. To vysvětluje všechno, co na mně bylo kdykoli komukoli nepochopitelné. Ale nesvěřil jsem se s tím v životě nikomu.

Chyba byla z řádu tajemství, které nás obklopuje. Proč o ní

mluvit s kýmkoli z lidí?

Strašná, strašná zima. A je teprv září. Teploměr na okně ukazuje 7 nad nulou. Jsem na smrt unavený. Z práce, beznaděje, osamělosti.

Chvilky štěstí s Evou. Minulý týden byla moc nemocná, celou noc jsme jí dávali studené obklady, než jsme jí horečku 40,4o C srazili.

Jenže i v tom je hořkost. Babel řekl tváří v tvář dítěti:

"Cožpak je možné, abys ty nebyl šťastnější?"

Ještě před patnácti lety, když jsem povídku Karel Jankel překládal, nezdála se mi ta otázka řečnická. Ted' ano. Ano, je to možné, že nebudou šťastnější."*20

Tento krátký úryvek vypovídá téměř o všem, na čem je subjekt Zábranových deníků účasten; vycházejí z nazření sebe sama v konkrétním prostoru a čase přesouvá pozornost od fyzických vjemů a aktuálního psychického stavu k měnícímu se horizontu svého ukotvení ve světě, který vyvstává z kontrastu rostoucí únavy a osamělosti ve vztahu k nepoznatelnému Bohu i k přátelům, kteří stále častěji umírají či odcházejí do emigrace, a blíže neurčené nutnosti setrvat při podílu na chvilkovém štěstí v rodině, na mnohdy beznadějně práci a také při povinnosti nezapomínat, neboť skutečně vnější svět, jak uvidíme dále, pro Zábranu není ani region neživých věcí, abstraktních idejí či to, co nezakouší bezprostředně, ale vše, co není obsahem paměti alespoň jediného vědomí.

Konstatování únavy, stesku po mrtvých, odcizení se i blízkým živým s lety přibývá, až to vše vyústí v odpor k vlastnímu životu, nicméně všechny způsoby Zábranova dosavadního vztahování se ke světu zůstávají, navzdory takovému sebeprožívání, činné.

Přejděme tedy k liniím témat, které lze abstrahovat z fragmentů, k oněm soustředným kružnicím subjektivity

ustavující svět a do něho expandující, neboť sebereflexe subjektu, jeho nejosobnější pohled na sebe sama, je vždy spíše následkem než příčinou jeho interakce se světem. Rodina, vlastní prostředí subjektu, vystupuje v deníku ve střípcích každodennosti v drobných příhodách prožitých nejčastěji s dcerou Evou, velmi důsledně, včetně přesné datace, jsou zaznamenávány právě aktuální přelomové události (např. 29. listopad 1973 - zamítnutí rehabilitace skupiny, s níž byl v roce 1952 odsouzen Zábranův otec*21, zhoršující se zdravotní stav obou rodičů a okolnosti jejich smrti*22), které vyvolávají řetězce vzpomínek na mnohé jiné události (vzpomínky na poslední chvíle matčina života se prolínají s průhledy do dětství a vzpomínáním na její návrat z vězení v roce 1960 a těžkosti, které následovaly*23). Fragmenty týkající se rodiny nemají v deníku žádné výsadní postavení, opravdu jediným kritériem je aktuální naléhavost.

Velmi rozsáhlá je oblast osobních vztahů ke všem druhým lidem mimo rodinu, avšak způsoby jejich tematizace jsou v zásadě stejné. Na nejkonkrétnější rovině jsou to podrobné záznamy či letmé zmínky o různých setkáních s přáteli, veřejně známými osobnostmi, kolegy (např. záznam návštěvy u Vladimíra Holana, z něhož je stejně patrná snaha zapsat co nejpřesněji průběh rozhovoru jako nezapomenout nic z atmosféry místa*24, bolestné setkání s Mikulášem Medkem po pěti letech*25, poslední setkání s Jiřím Levým před jeho smrtí*26 aj.) a o pohledech utkvělých na lidech zcela cizích, kteří se na okamžik prolnuli do jeho života (neznámý muž pod oknem opěvující pivo*27, ošklivá dívka v tramvaji čtoucí jeho překlad esejů M. Cvětajevové*28). Právě proběhnuvší setkání bývá mnohdy impulsem k zaznamenání dalších vzpomínek na daného člověka, případně historek slyšených od jiných. Podobně funguje i jeden ze specifických útvarů Zábranových deníků, totiž systematické, přesně datované záznamy o úmrtích lidí blízkých či veřejně známých (Emanuel Frynta*29,

Ferdinand Peroutka*30, matka Jana Palacha*31, Leonid Brežněv*32 a jiní). Pocity rostoucí osobní izolace, které prohlubují úmrtí přátel stejně jako jejich odchody do emigrace, jsou vyjadřovány v souvislosti s konkrétními lidmi, ale přibývá i celostních pohledů jako je tento:

"Mně ještě nebylo 40 a šel jsem na hromadný pohřeb svých přátel - najednou byli všichni pryč. Najednou...

A zůstal jsem vězet mezi rozloženými zkorumpovanými krysami (o deset let staršími) a skleníkovými floutky (o deset let mladšími), kteří nepřežili šok z roku 68 a stali se z nich předčasní mentální starci, s kterými jsem si vlastně nikdy nerozuměl.

Přátelé odjeli

v autech,

ve vlacích,

na velkých lodích,

ve velkých letadlech.

Asi se nikdy nevrátí.

Jsou živi oni a mrtvý já?

Jsem živý já a mrtvi jsou oni?

(3/4 na 12, 11.července 1971)*33

Poněkud abstraktnějším způsobem ztvárnění zalidnění života subjektu, zastoupeným více v básních než v ostatních záznamech, je 2. osoba bez jména, jakékoli „Ty“, vůči němuž se subjekt vymezuje či se s ním ztotožňuje, druhý nikdy nenalezený, dávno odešlý a vzpomínaný, tázaný, opovrhovaný atd.:

"Pod oknem mrtvý, na kterém máš podíl.

A koho zajímá, žes nevěděl, žes bloudil."*34

K výrazným tématům, která v celém deníku nepolevují, patří sebevymezování „já“ v kontextu „my“ - „oni“, kde my jsou ti, o něž ještě jde, z nichž mají postupně být uděláni spoluviníci a nemyslíci hovada, i blíže neurčení ti, kteří s

nimi, těmi u moci, dědici vrahů, nemohou souhlasit. Avšak mnohem více než mlhavý zdroj pocitu sounáležitosti je zdůrazňováno sebevymežující „já“, neboť pro Zábranu jsou „oni“, s nimiž nechce mít nic společného, i ti z jeho generace, kteří v 50. letech neviděli ve Stalinovi masového vraha, ale praporečnicka lidstva*35, kteří naivně věřili v socialismus s lidskou tváří. Veškeré uvažování o nich lze dále redukovat na snahu subjektu absolutně se distancovat: "Pustit se s nimi do diskuse (třeba jim jen spílat - to nic na věci nemění) znamená je uznat. Jediné východisko svobodného: neodpovídat na otázky, na jejich otázky, jediná možnost existence: neexistovat proti moci, ale vedle ní, paralelně s ní. To jste nepochopili. Osočovat je - znamená brát je vážně, de facto je uznat."*36

"Titulek v dnešní Večerní Praze (7.ledna 1974):

JE NÁS 368 MILIÓŇŮ

Čtvrtstoletí Rady vzájemné hospodářské pomoci

Na to se dá jediné napsat redakci: Se mnou v žádném případě nepočítejte a z celkového počtu mě laskavě odečtěte!"*37

a neustále až zuřivě připomínat kontinuitu událostí 50. let a dění následujícího v dalších desetiletích, upozorňovat, že se změnilo jen metody likvidace (dohnat člověka do zoufalé materiální situace administrativními prostředky je pohodlnější než vražda).

Zábrana samozřejmě uvažuje v termínech komunistický režim či totalitní stát, nicméně tendence vidět obecné dění složené z osobních příběhů, z konkrétních lidských osudů je patrná vždy. Můžeme-li zde jmenovat jen nejúčinnější prostředky, jimiž toho dosahuje, patří k nim jistě vyslovování situace národa pojmy, které jsou primárně relevantní pro jednotlivce, a takové nazření vztáhnout k individuálnímu prožitku v konkrétním časoprostoru:

"Odsoudit vězně na pětadvacet let - to znamená konec. The End of the Story. I když fyzicky přežije, vyjde z basy někdo jiný, troska. A co takhle odsoudit národ na pětadvacet let do kriminálu zvaného socialismus? Co zbude? A pětadvacet let už to trvá. Těm, co se narodili toho zasněženého mrazivého dne, kdy jsme byli se třídou na zimním pochodáku v lesích okolo Humpolce, těm je dnes pětadvacet let!"*38

Přijmeme-li jen na okamžik tento úhel pohledu na dějiny, nebudeme už moci redukovat oběti na jednotky a vraždy na omyly. Nicméně častěji užívaným prostředkem zkonkrétnění obecného je prosté poukazování na individuální tragédie, které zůstaly po odvolaných pravdách, způsobené obyčejnou bezcharakterností ve službách moci (např. vzpomínka na dívku, již si chtěl vzít a která v 50. roce klopýtla při zkouškách na vysokou školu o Stalinovy Stati o jazykovědě a nakonec zůstala v jiném městě, na lži, které se časem staly bezvýznamnými a nikdo na ně nevzpomíná leda s úšklebkem: "Ale na zničené životy je těžko zapomenout, nelze se jim vysmát, nelze je odvolat."*39

vyprávění dělnice z radotínské smaltovny, která dostala nejhorší práci jen proto, že oslněna sluncem přehlédla, nepozdravila a tím urazila předsedu místní KSČ*40, líčení bezútěšné situace Emanuela Frynty v posledních letech jeho života přechází v otázku, jak dlouho bude režim, v němž není systemizované místo pro duši, zaručovat prosperitu jen instalatérům, výčepním a řezníkům*41 atd.).

A konečně žádná oblast tzv. vnějšího světa (od nejrůznějších každodenních problémů po dění veřejného života), byť pochopitelně zdaleka ne vždy bezprostředně zakoušená, není subjektu apriori lhostejná; tyto jevy (např. Solženicynovo vypovězení*42, pokroky na stavbě metra*43, rušení Hlasu Ameriky*44, kalamita způsobená mrazy v kontrastu k novinové propagandě*45, hloupé až směšné výroky pečlivě zaznamenávané

tak, jak je otiskly noviny či odvysílal rozhlas atd.) vpadají do deníku jako živel nekomentované aktuality, coby předměty výsměchu, údivu, posuzování.

Tématem, jež u Zábrany nabývá pevných rysů v půli 70. let a v němž se kategorie vnitřní - vnější slévají v nerozhodnutelnost, protože disponuje nejmenší měrou vykazatelnosti ze zkušenosti a zároveň vyrůstá ze subjektu v té podobě, do jaké se ustavuje svým zakoušením a interpretací ostatního světa, jsou úvahy o smyslu existence (jeho vlastní i člověka vůbec) a vztah k Bohu. Pro Zábranu má Bůh podobu intuitivní jistoty absolutního smyslu všech věcí, smyslu, který je sice nutný a obsažený v každém fenoménu, nicméně pro lidské vědomí za inteligencí i za empirií, tedy nepoznatelný. Chápání Boha jako skryté příčiny svého stvoření, jejímž jediným projevem vůči němu je to, že mu vnutila nepochopitelnou existenci, vyvolává jen pochybnost o dobrotě tohoto tvůrce. Domněnky, které Zábrana na této rovině vyslovuje, nápadně korespondují s reflexemi jeho individuální situace, čímž se perspektivy jedinečného, osobního a obecného, vnitřního a vnějšího nakonec setkávají:

"Ale z lidského - nepřekročitelného - hlediska je to síla (così), které lze mít za zlé všechno.

Všechno. Proč vlastně pokračovat v

existenci, která je vnucená, kterou by za podmínek svobodného rozhodování naše já (ovšem muselo by bez ní jakožto já

existovat) nikdy nepřijalo? V tomhle se lidská existence opravdu

ze všeho nejvíc podobá žaláři, kleci totalitního státu... Před

dvěma třemi léty mě napadlo, co jsme, co je svět nejspíš: hračka

stvořená pro srandu božího syna."*46

A nadto takový Bůh nemůže být zasypáván otázkami, prosbami a výčitkami v 2. osobě, jak je tomu u Ortena, může být jen neadekvátně myšlen v osobě třetí, stíhán nevýstižnými metaforami. Jsou-li však lidské parametry pro člověka nepřekročitelné, pak, navzdory metafyzické beznaději, je

přítomnost věci ve vědomí, tedy paměť, jedinou zárukou její existence a tím i hodnoty. Ale byl-li tím posledním důvodem, proč odpor k vlastnímu životu nevedl i k lhostejnosti k pravdě, onen nedosažitelný smysl všech věcí nebo lidsky motivovaný imperativ nezapomenout kvůli mrtvým a kvůli příštím, kteří by mohli padnout do stejných pastí, to zůstane nezodpovězeno.

Pohlížet na subjekt deníku z dvojí perspektivy - nejprve jako na princip ustavovaný vším svým zakoušením světa a sám sebe ustavující v reflexi této zkušenosti, strukturující celý text a poté se soustředit na způsob jeho ukotvení v literatuře - to je nosné u všech mých autorů i přesto, že podoba subjektu a většina jeho textotvorných funkcí je relevantní i v tematizaci vztahu k literatuře, takže se nevyhneme nejen opakování, ale hlavně nutnosti zdůrazňovat, že toto členění sice vypovídá o povaze textu v tom smyslu, že vztahování se k literatuře je zvláštní oblastí života subjektu (přestože pro Zábranu jsou jeho verše tím nejdražším, co má, a většina záznamů v deníku se nějak týká literárního dění a Ortenovou životní prioritou je stávání se básníkem, tedy psaní a literatura je pro ně tím nejdůležitějším) s tou výhradou, že mluvíme-li o deníku, mluvíme o vždy již napsaném, tedy literárním aktu, nicméně tato volba dvojího pohledu slouží především možnosti přehlednějšího uchopení materiálu.

Výše řečené platí pro Ortena a Zábranu, nikoli pro Koláře, tím méně pro Hanče, neboť v jeho případě by tento dvojí pohled na subjekt byl nepřípustným zkreslením skutečnosti, ne-li lží, protože vlastní psaní není jen nějakou důležitou oblastí života, ale jeho jediným autentickým projevem a literatura, tradice i současné dění, má pro Hanče minimální význam, proto se problematikou subjektu budeme zabývat jako celkem bez dalšího členění.

Hančovy deníky či nikdy neodeslaný milostný dopis světu*47 (říkejme tak textům psaným od poloviny 40. let do autorovy smrti v roce 1963, tvořeným z několika formálně samostatných celků: Události - jediná Hančova publikovaná básnická kniha, Události II., Sešity s poesíí I. a II., Desky s prózou a 13 sešitů) obsahují básně, vzpomínky, drobné glosy, postřehy, komentáře i rozsáhlejší úvahy (zejména Desky s prózou). Soudržnost celku těchto usazených vrstev vyvěřelin nedatovaných fragmentů netkví v centrální pozici linearitě plynutí každodennosti, jako je tomu u raného Zábrany a s výhradami popsanými výše i u Ortena, ani v subjektu se středem v sebevymezení vztahujícím se na mnoha úrovních ke světu způsobem, který lze nahlédnout jako soustředné kružnice či přetržité linie témat (to vzhledem k linearitě textu), jak jsme viděli v denících Zábranových od 50. let dále. Avšak svorníkem Hančových textů je také subjekt, dokonce na rozdíl od ostatních autorů, pouze subjekt, vnášející mimořádnou stabilitu svých charakteristických rysů do básní, sebeironizujících výpadů či úvah o abstraktních tématech jako je svoboda, svědomí, umění. Je-li převažujícím způsobem psaní fragment a zkratka, krátké záblesky, při nichž jakýkoli prožitek vrhá své světlo nepředvídatelným směrem, kdy se z jedinečné konkrétní události náhle vylomí cosi příznačného pro celý život subjektu, neexistuje žádná hierarchie aktuality, autentičnosti a hodnoty (vzpomínka není méně naléhavá než prožívaná přítomnost, čin není apriori důležitější než myšlenka či pozorování, vysoké se vypovídá nízkým a naopak), jakákoli zkušenost se může stát klíčem k tajemství. Každý pokus o výčet způsobů sebevymezování subjektu či o klasifikaci vracejících se témat a motivů tudíž poslouží zachycení důležitého, ačkoli jde proti povaze textu, který je souborem spontánně řazených fragmentů, v nichž se vždy znovu slévá naléhavost vyslovovaného a vyslovování v totalitu pohledu upřeného na prožívané zde a nyní. Tím ovšem

nemá být řečeno, že Hančovi chybí schopnost generalizace, naopak, ale jen tolik, že jeho způsob psaní (zvláště polytematičnost a zkratkovitost většiny záznamů) se nejvíce vzpírá všem systematizujícím náhledům.

Subjekt Hančových deníků vyvstává ze střetávání mnoha protisměrných sil: snaha subjektu nahlížet pohybem psaní sebe sama skrze veškeré své zakoušení je zároveň snahou o vyjití ze sebe, snahou domluvit se s druhými, přestože je život mnohamyslný*48 a přesto, že toto snažení je shledáno marným, aniž by tím ovšem pozbylo smyslu*49. Vidění jedinečnosti, své i kohokoli druhého, a neopakovatelnosti každé situace

"Na každém člověku je něco krásného, zajímavého nebo pozoruhodného. Jsme ale bohužel příliš pohodlní, mazaní nebo lhostejní, abychom to objevili."*50

"Již nikdo kromě mne nebude postaven v tom a v tom čase za stejných okolností před tytéž problémy, před nimiž jsem se ocitl já."*51

však Hančovi necloní výhled na intersubjektivně platné aspekty vši zkušenosti, mechanické opakování a beznadějný stereotyp v lidských životech. Prostředkem vyjádření těchto fenoménů je nejčastěji prostý plurál 1. osoby např. pro ztotožnění či sounáležitost:

"dnes nikdo z nás nic nečte
nehájí tvrze ztečené
němý posměch
v našich duších sviští
jak hudba
před kterou by každý nejraději utek'
k smrti zbabělí
my čekáme na ránu z milosti
posedávající na zimních stadiónech"*52

2. osoby v otázce nebo oslovení, v němž se subjekt ze skupiny vyčleňuje či se s ní identifikuje:

"čekám na smrt jako Vy

a divím se

že ještě nepřichází

Sedám v parku jako Vy

a říkám si:

Co se soumrakem

když je jítro bez naděje?

Převážím se tramvají jako Vy

sem a tam a zase zpět

myslím si:

Ještě mají lidé dvě nohy a ruce

ale o srdci nic nevím

Ztratil jsem víru v lidi jako Vy

člověk je pro mne ten

kterému se nesmím s ničím svěřit"*53

3. osoba pak většinou slouží sebevymezení subjektu např. vůči obvyklým očekáváním a následným zklamáním blíže neurčené většiny*54, případně vyjádření rozporů či konfliktů s ostatními:

"Žil jsem mnohem víc než většina ostatních lidí, ale docela jinak než oni. Věci pro ně bezvýznamné byly pro mne prvořadě důležité a naopak. V jejich tupé a bédné stádnosti nemohl jsem nikdy nalézt pochopení. Všichni se zde zařizovali nastálo, jako kdyby smrt neexistovala."*55

Ještě plošnějšiho vyslovení obecné platnosti jevu Hanč dosahuje užitím 3. osoby singuláru, kdy subjekt je pohlcen rovinou "ono se" nebo jím může být kdokoli:

"Muž ženě, žena muži cosi marně vypravuje. Hedvábné

blůzy! Žije se zoufale, líbá i zapomíná."*56

Zřejmě nejúčinnějším způsobem slití pohledu na jedinečnost a stádnost je próza Koleča*57, v níž se do úvahy o všednodenním a nedělním řádu obvyklých činností, který má lidi chránit před přemýšlením a následným znepokojením vlastní pomíjivostí, promítá neopakovatelná osobní událost - pohřeb Hančova otce, aby vyšlo najevo, že jejich vzájemný vztah nevybočil z navyklých kolejí k jedinému opravdovému slovu, které by si vyměnili.

Jedině míra osobní naléhavosti aktuální zkušenosti U Hanče rozhoduje o tom, zda a jak bude toto zakoušení vysloveno; subjekt deníku se často nazývá pozorovatelem, divákem, se kterým se nepočítá*58, a tím také je, neomezíme-li pozorovaný svět pouze na region jevů věcí a druhých bytostí, ale zahrneme-li do něho veškeré prožitky subjektu, a to včetně pozorování samého a jeho vyslovování, jakož i reflexi tohoto vyslovování. Protože osobně naléhavým se může stát jakýkoli výsek zkušenosti subjektu - emoce, nejasné myšlenky, střevní obtíže, pobyt v psychiatrické léčebně, náhodně zaslechnuté výroky, vzpomínky na dětství, různá setkání, atmosféra míst (zejména ulic pražské periferie) atd. a protože naléhavost nezná hierarchii, neocitají se rozličné zdánlivě neslučitelné úhly pohledu a formy vyjádření v rozporu, naopak, polyfonie na všech úrovních je pro Hanče, jehož psaní nemá, mimo již zmíněnou naléhavost prožitků, žádný jiný organizující princip, těžiště či jediné klíčové téma, jakým je např. Zábranův boj s nepamětí a jeho ukotvení v literárním dění a Ortenovo psaní ze dne na den, chránící před narůstající společenskou izolací, a zápas o příležitost publikovat, zřejmě jedinou možností. A tak se subjekt deníku ustavuje v napětí vzájemného zrcadlení permanentní sebereflexe a vztahování se ke světu, přičemž základem sebereflexe jsou střípky konkrétních zážitků, další rovinu tvoří reflexe situací čímsi typických, mnohdy silně zbarvené

sebeironií, které otvírají průhledy na konstanty života subjektu:

"Mám atletickou svěřenku, na které se mi nejvíce líbí její stehna. A pak její úsměv.

Všechno ostatní je vedlejší. Mohu s ní mluvit o všem, kromě o tomhle. Je to hrozné pokrytectví. Tak tomu ostatně bylo v celém mém životě."*59

poslední pak generalizující zpovědi:

"Celý svět se miluje a rozčarovává. Ale miluje se! Já

se jen rozčarovával. Nebylo na světě člověka, který by mi byl

mohl pomoci, a o soucit jsem nikdy nestál. Věřil jsem v Boha,

protože v lidi jsem věřit nedokázal. Připadali mi všichni příliš hloupi, vratcí, zaslepení a

omezení, abych věřil, že je možné se na ně spolehnout. Přemýšlel jsem mnoho o nesmírné pomíjejícínosti všeho živoucího a nikdy jsem se necítil v životě doma, ale na návštěvě."*60

Vztahování se ke světu má mnoho různých podob, od četných

polemických vymezení se vůči druhým a vyjádření

sounáležitosti popsaných výše, oslovení v 2. osobě singuláru,

- kdy oním "ty" je nejčastěji celý život marně hledaný Druhý

člověk, jehož bylo lze vždy jen letmo zahlédnout v davu

ostatních, modelový čtenář téměř bez vlastností vybízený k

sdílení pohledu*61, ten, vůči němuž autorské já nemá žádný

závazek*62, a zároveň adresát každého napsaného slova -, přes

příběhy konkrétních lidí, na nichž autorské já participuje

svým spoluprožíváním, jako vypravěč zprostředkující a

komentující slyšené, vypravěč skrytý za holými větami

konstatování a úsudků pronášenými ve 3. osobě*63, přes texty,

v nichž se slévají útržky náhodně zaslechnutých výroků a

pozorování nelokalizovatelného diváka s velmi emotivně

laděnými postřehy*64, až k zamyšlením nad věcmi obecně

lidskými:

"Při liberálnosti dochází na jedné straně k velkému

bohatství a na druhé k velké bídě. V diktatuře k nesvobodě.

V prvním případě mají lidé strach o existenci, ve druhém strach o svobodu. Na nic lepšího se prozatím nepřišlo. Buď schopný využívá neschopného, nebo neschopný schopného.

Obojí je nesmyslné, ale je tomu tak.

Tenhle politický úvodník se mi příliš nepovedl. Povede se mi toho vůbec velmi poskrovnu."*65

Téma psaní z vnitřní nutnosti se odráží ve všech textech jako podmínka jejich možnosti, objevuje se v nejméně pravděpodobných souvislostech, vedle spaní a pumpování vody, jak Hanč nazírá veškerou lidskou práci, je tou jedinou náplní každodenního života, na které mu záleží, prací na sobě splývající s přemýšlením*66. Psaní je neoddělitelné od života jako jeho nejdůležitější projev, způsob existence - vyvstávání subjektu vůči světu, čímž se spojuje aspekt sebeustavování píšícího s aspektem snahy komunikovat, přestože odezvy se nedostává téměř nikdy:

"Proč si nevyprávíme to, co máme až na dně své duše? Protože tenhle kal každému smrdí, zatímco pro nás je voňavkou, protože by se zdálo, že jsme nenormálními blby, kterými také ve skutečnosti jsme."*67

"Není-li nikomu co vyprávět, není-li jiná naděje na pochopení, není-li jiné možnosti otevřít ventil vlastnímu opojení, zármutku, jistotě i zmatenosti, zbývá vždy sešit za dvacet haléřů a jakékoliv pisadlo, letmá chvíle k zaznamenání událostí, které pro nikoho nejsou ničím, ale pro duši koupelí, zrcadlem, šálou v studeném víchru, útěchou, rozhřešením. Jedině v sešitku za dvacet haléřů může být člověk skutečným spisovatelem, naprosto svobodným, pravdivým a neústupným, rvoucím se beze studu se životem, koktavostí, nepochopitelnem, bázni i nadějemi."*68

Hanč jen zřídka pronáší obecné soudy o tom, jak by se měla proměnit funkce knih a literatury vůbec, co je skutečné umění ("zhmotněný výkřik úžasu a poznání"*69) a i od těch se vždy vrací k vlastní zkušenosti, protože jen skrze ni je oprávněn cokoli nazírat, a k hojně tematizovanému nesmlouvavému zdůrazňování rozdílů právě mezi svou zkušeností svobodného psaní bez ohledu na cokoli a kohokoli a oficiálním literátstvím, které

předpokládá ochotu přizpůsobit se normám, tj. diktátu ideologie v socialismu a diktátu peněz v kapitalismu. Je tedy pochopitelné, že se Hanč nezabývá svým ukotvením v literární tradici a aktuální literární dění reflektuje jen výjimečně, a to většinou proto, aby na pozadí připomínání selhávání charakteru oficiálních umělců - Nezvala, Hrubína, malíře Grosse (v souvislosti s ním např. vzpomíná na rozpad Skupiny 42*70) - neustále zdůrazňoval etický rozměr umění:

"Teprve nyní jsem u toho, co jsem o poémě Z domoviny chtěl říct. Nezval, pyšný kníže moderních básníků, spadl na úroveň Klášterského. Kdyby byl padl na hlavu z kremelské věže, nemohl si ji víc narazit. Básník má pouze dvě možnosti. Buď nalévat čisté víno, anebo mlčet. Obojí je nesmírně těžké. Třetí možnost, nalévat patoky, zdá se být nejsnazší; není to však možnost, je to zrada a zběhnutí."*71

Je rovněž logické, že Hančovi, jdoucímu proti zvyku většiny třídit události na velké a malé, nezabývat se opravdu lidmi, místy, myšlenkami pro ně samé, ale uznávat je nebo jimi pohrdat jen podle toho, nacházejí-li se blíže centru či periferii, chybí sklon glorifikovat člověka jen proto, že je například spisovatel, naopak, vždyť i psaní oprostivší se od všech vnějších i vnitřních omezení vidí jako hrubě nedokonalé vzhledem k životu, jako snahu jezevčíka podechcat pyramidu*72.

"Narodil jsem se, abych spatřil propasti. Narodil jsem se s pocitem závratí a se závratí zemru."*73, tato věta nejlépe vystihuje povahu subjektu Hančových deníků a navíc skrývá odpověď na otázku, proč Hanč nesdílí Zábranovu skepsi a vztek vůči Bohu a nepochopitelnému řádu věcí, přestože má mnoho dobrých důvodů: osamělost v chápání literatury i v soukromém životě, úporné zdravotní problémy, jistotu, že zapsaná zkušenost nebude nikomu, ani jemu samému, nic platná, že vyslovit lze jen zlomek zamýšleného, že znovunastolením vnější svobody v naší zemi by se lidé příliš nezměnili atd. Z jakého důvodu, silnějšiho než

toto vše, zůstává psaní Hančovi jednou z mála nadějí a radostí, které mu zbyly, proč může říci:

"Nejsem vůbec nic a ničím být nechci.

Jsem zajatcem božím. A o jiné zajetí nestojím."*74?

Odvažuji se tvrdit, že je to zas jen mnohotvará vlastní zkušenost vydestilovaná v zjištění, že na valné většině lidského usilování záleží stejně nepatrně jako na seskupujícím nebo rozplývajícím se oblaku vysoko na obloze*75. Nezáleží-li tedy na ničem, pak záleží na všem, každá událost může být tím klíčem k pochopení a nepatrnost či velikost jsou jen měnlivé úhly pohledu. A konečně je tu údiv, Hančova schopnost žasnoucího pohledu nevyčerpaná zklamáním, únavou ani nedosažitelností toho, k čemu se vztahuje:

"na rubu svých nocí

divím se bez ustání

osudu lidem i času"*76

Kolářovy deníky Očitý svědek a Prométheova játra nevynikají nad knihami ostatních autorů bohatstvím forem či množstvím témat (také obsahují básně, příběhy konkrétních lidí, drobné glosy a komentáře veřejného dění, úvahy o věcech obecně lidských apod.). Výrazně se ovšem liší tím, že mají pevný, autorem zvolený nejen počátek, ale i konec, a tím, že Kolářovi deník postupem času krystalizuje v metodu, způsob psaní i nazírání světa, zatímco u Ortena a Zábrany je důležitější postavení deníku vůči dalším složkám jejich tvorby, pro Hanče zase fakt, že deník, byť nedatovaný, je jedinou možností, která eliminuje všechna vnitřní i vnější omezení.

Subjekt Kolářových básnických deníků je nejvíce vzdálen obrazu osoby žijící v přirozeném světě zaznamenávající a komentující své zkušenosti, opticky se láme na dvě zdánlivě nesourodé části. Protože tento lom neodpovídá dvojímu pohledu

na subjekt, který byl plně funkční u Ortena a Zábrany, a protože Kolářův subjekt je produktem autorovy poetiky (zatímco u Hanče a ostatních je tomu naopak), bude celá problematika pojednána pouze v této kapitole.

Jedna část Kolářova subjektu je jeho absence či přesněji skrytost za vůlí stát se čímkoli, za oscilací od prostě viděného a slyšeného k vcítění a domýšlení, 1. osoba není vyhrazena jedinému prožívajícímu mluvčímu, naopak, stala se otevřeným prostorem pro přímou řeč kohokoli.

Jednou z nejčastějších a nejméně komplikovanou formou naplnění uvolněného prostoru subjektivity jsou popisy scén, jichž se pozorovatel přímo neúčastní, je v pozorovaných jevech nelokalizovatelný, jeho aktivita spočívá v tom, že vyslovuje viděné, čímž uvozuje promluvy subjektů prožívajících situací:

"Kdyby si mne už pánbůh vzal, -
mumlala stařena
nad lavórem,
s košilí přes hlavu,
lokty opřené o skříň
posázenou květy,
nad nimiž se cukrovaly holubičky.
- A kdy si už vezme mne?
Nikdy snad, utek by,
kdyby přišel a spatřil
ten chlív po vás v posteli,
at' ho jde uklízet každý den
a uvidí, zač je toho štráf! -
odpověděla dívka a stírala
rejžákem výkaly
ze zmodralých hadrovitých steh.
Chlapec se šavličkou,

v novinové helmě

třeštil na obě oči od kamen.

Slunce stálo mezi dveřmi."*77

Neméně obvyklé je, explikuje-li pozorovatel svou přítomnost v situaci a spojuje útržky pozorovaného s výroky ostatních zúčastněných v přímé či nepřímé řeči*78. Tyto texty bez jistoty centrální pozice prožívajícího lyrického subjektu, jejichž středem jsou fenomény viděné a slyšené, na jedné straně boří hranice mezi čtenářem a autorem, neboť implikují, že poezie se nevytváří, ale nachází a že aktem nalezení je upřený "pohled" (ve smyslu vnímání, nikoli jen vidění) vytrhující jev z kontinua přehlíženého, ale zároveň odkazují za sebe k subjektu autora mnohem výrazněji než básně s lyrickým subjektem, protože každé upření "pohledu" znamená výběr ze všeho právě viditelného, tedy interpretaci, jíž je tím spíše následné vyslovení "viděného". A Kolář navíc tuto svou metodu dále rozvíjí a problematizuje, střídaje vyslovování "viděného" ve 3. osobě s vnitřními monology subjektů účastnících se dění; z množství textů vystavěných na tomto principu jmenujme např. Věk náboženství*79. V nemalém počtu textů se uplatňuje domýšlení vnitřního života z vnějšího chování:

„- Stará žena odříkávajíc nahlas svůj otčenáš s hlavou těžkou jako železnák plnou zmatku věcí jako místnost po svatební hostině, kdy všichni odešli a zůstalo ticho, místnost dychtivá rukou zvyklých na práci víc než samé ruce smrti.

- Čtyřicátník s krajkovým kapesníčkem stál se svěšenou hlavou v uličce mezi lavicemi a slova modlitby vyrážela z jeho úst obalená koberci, nábytkem, šperky, obrazy a chuchvalci orazítkovaných listin a poletovala bezradně mezi žebry klenby marně hledajíc místo, kam usednout, kde se skrýt.

- Těžká mastná přetopená místnost policejního ředitelství trůnila v hlavě dívky v klobouku s kolibříkem. Jen ze stěny za zády uniformovaných, od nohou páchnoucích mužů zíraly a proudily mladé nevyzpytatelné oči.

- Nový příchozí, bledý, opilý, usedl do první lavice u vchodu, položil hlavu na lokty a usnul. Byl to můj přítel básník..."*80

Básně bez lyrického subjektu jsou nejvíce vzdáleny textům, v nichž se autorské já explicitně ujímá slova, a přece i ony k němu odkazují, proto je lom spektra podob subjektu deníků jen optický. V několika případech se autorské já ke své metodě upření "pohledu", vcitování se a domýšlení doslova hlásí:

"-Pročpak ještě nespíš? -Tatínek se holí, - odpověděl kluk, aniž se podíval, s kým má tu čest.

Žena, zaražená nezájmem dítěte, zamumlala cosi o nesvědomitých lidech, nadsadila si zespoda nůši, až to zazvonilo, a šla dál.

A já: mně vpadla věta "Tatínek se holí" do hlavy tak neočekávaně, že jsem se dal bezděky do vteřinového přemýšlení, zda by na toto "tatínek se holí" nešla udělat povídka nebo dokonce báseň, jestli bych svedl těch několik slov vyzpovídat a trochu upřímně z nich vypsát vše, co je do nich vbíto, od nepamětna vbíto, jestli bych uměl uvidět, co v té větě stále žije a je tak vykřičeně skryto, a zjevil se mi byt dělnické nebo malouřednické rodiny za letního rána, byt s předválečným jednotkovým kredencem přeplněným příbory netknutými od svatby před pěti nebo deseti lety, s dveřmi dokořán do větrané ložnice, kam je zapovězeno vstoupit,"*81

Protipohybem vůči výše popsanému jsou texty, v nichž sice promlouvá autorské já, líčí prožité dění, např. návštěvu v nemocnici u Františka Halase několik hodin před jeho smrtí*82, ale tak, že potřeba vyjevit každé v hovoru pronesené slovo a nezamlčet jediný detail se zdá být mnohem důležitější než vyjádření ryze osobních pocitů, které jen tu a tam prosvítají. A tím se dostáváme k základní charakteristice Kolářových deníků, které nesou jen minimum stop čistě soukromých prožitků subjektu a jejich reflexe, nevypovídají proces jeho sebeustavování ve světě, ale vidění světa, zahrnující názor, tázání, komentář, soud, a to ovšem nemůže být jinak než vyrostlé z osobní zkušenosti. Běžné i bizarní střípky žité každodennosti jsou zachycené nejen v

příbězích, scénách portrétů, polyfonních obrazech plných vnitřních monologů, za nimiž je autorské já více či méně skryto, ale i v komentářích a generalizujících úvahách, za něž se subjekt autora explicitně staví. Velmi expresivních, osobně zaujatých komentářů se dostává aktuálnímu literárnímu dění (připomínání, že jsou u nás zakazovány knihy*83 a ty zakázané pro jistotu ještě ničeny*84, plivání na Halase z řad oficiálních kritiků bezprostředně po jeho smrti v kontrastu s Kolářovými osobními vzpomínkami na něho atd.) a událostem veřejného života:

"nic se neděje

dál mrkev k dostání, voňavky za nejnižší ceny,

dál teče víno, maso chutná, obleky padnou, kravaty se líbí, dál,

další na řadu, pánové, raďte sednout na holení, další k podpisu za trvalý mír, jen se netlačte,

na všechny se dostane, dost papíru, dost papíru, dál běží přednáška o plemenném chovu

prasat, dál hubíme amerického brouka, dál vynášíme rozsudky, dál popravujem, dál

zatýkáme, dál píší a kvetou noví a noví,

Korea

na počátku byla Korea!"*85

Kolářovy reflexe jeho vlastního psaní nejsou příliš četné, vždy se týkají geneze konkrétních textů, jako např. doslov k básni Skutečná událost*86, převažují nad nimi úvahy o poslání básníka a umění vůbec, které je závazné pro každého, bez ohledu na poetiku či míru svobody v té které době, a lze je redukovat na jediný imperativ - nelhat*87.

"Piš si

jednou vše cos napsal

tě zahlť

jestliže jsi nenapsal pravdu

poctivě

na co stačily tvé síly

a cos opravdu psát měl

aniž jsi slevil

neboť vládá slov

jako vládá věcí je bezmezná"*88

A konečně na základě srovnání německé okupace se situací na počátku 50. let si Kolář klade otázku, která pro něho bude stále palčivější, zda má smysl být básníkem bez zavražděných, vězněných a umlčených*89.

Kolářovo usilování o co možná největší šíři a pluralitu perspektiv pohledu na člověka se nevyčerpává vzájemným zrcadlením krajních poloh subjektu deníku (skrývajícího se pozorovatele a výrazného, od sebe odvráceného autorského já) či spojováním zdánlivě nesouvisejících událostí; neméně důležitá je antropomorfizace věcí (zejména velmi působivé nazírání města jako bytosti*90, které je u Koláře zřetelné od počátku jeho tvorby) v kontrastu k tematizaci zvěcnění člověka, absolutní kvantifikace

"Všichni přemýšlejí o lidstvu a nikdo nemyslí na člověka

všichni mluví o knihách a nikdo neumí říci poctivé slovo

všichni volají po sbratření národů a nikdo neumí podat ruku"*91 je vyvažována

přivoláváním pohledů zpět do sféry jedinečných, ač

intersubjektivně platných, konkrétních jevů, která snad ještě může zaručit lidství:

"naučte se zachvívat bolestí, když vás nějaké okno polije pláčem nebo děsivým chrchlodem,

naučte se vidět v tom pláči pláč svého dítěte, v tom odkašlávání kašel svého nemocného

bratra, naučte se naslouchat zpěvu noci a ne tlachům oběžníků,"*92.

2. kapitola - Literatura jako způsob sebeustavování subjektu deníku

Slovem literatura míním jednak texty jiných autorů jakožto zdroj inspirace, avšak ty jen okrajově, neboť o problémech intertextuality bude pojednáno na jiném místě, jednak každé psané slovo uvnitř i vně deníku, které je autorskému já vlastní a k němuž se jako ke svému v deníku vztahuje. Nemalá pozornost bude též věnována proměnám vztahu k tvorbě takto vymezené v závislosti na záměru a možnostech ji publikovat.

V Zábranových denících je vztah k literatuře stěžejní od počátku. V raných záznamech jsou texty jiných autorů záměrně zvolenými prožitky nevytrhanými z proudu ostatních každodenních událostí; vyskytují se tu komentované citace, letmé zmínky o knihách, které jsou či mají být čteny, ale nejčastěji je smysl právě čteného nahlížen prismatem aktuálních zkušeností.

Od prvních záznamů je vztah k vlastní literární tvorbě pro Zábranu důležitým tématem, i když zpočátku se jeho reflexe samozřejmě vyskytuje v poněkud nerozvitě formě omezené zprvu na vyjasnění motivů vedoucích k psaní deníku, z nichž nejvýraznější je potřeba zabránit zapomínání minulých událostí a dále rodící se důvěra v moc slova, vyslovování jakožto cesty k lepšímu pochopení smyslu dění, jež spoluvytváří:

"Po obědě jsem nad deníkem trochu přemýšlel, jak já, člověk od přírody nestálý, nevytrvalý, proměnlivý a vrtkavý, jsem přišel vůbec kdy na myšlenku psát deník. Tož: už dřív jsem se o to pokoušel, nebo alespoň zaznamenávat některé události. Ve svých papírech mám některé zlomky. Ale začalo to loňské zimy tím, že jsem četl (hned nějak o Novém roce) Montgomeryho životopis, kde píše, jak si maršál vedl své deníky a jak mu bývaly

užitečné. Rozhodl jsem se tehdy psát deník každý den, i když není zajímavý. Tehdy jsem byl také tak hrozně zaťat do Jarky, všechno volalo po nějakém vyslovení; snad i to byl úmysl, z něhož se deník zrodil. A pak: nejednou jsem si uvědomoval, že mi minulost splývá, že nedovedu oddělovat jednotlivé věci; i měl deník sloužit k čistému a přesnému zapsání toho všeho, co kdy bylo. Vydržel jsem to až dodnes, dělám to rád."*93

První básně a pokusy o překlady poezie jiných autorů zůstávají v těchto letech mimo deník v tom smyslu, že zde téměř nejsou přímo citovány, přestože jsou autorským já reflektovány jako součást jeho činnosti ve světě, jejíž důležitost však není srovnatelná s psaním deníku:

"Trochu si pohrávám s básničkami, ale myslím, že má autokritika stále vzrůstá. Vidím je špatné a špatné, ale ony skutečně za mnoho nestojí."*94

Orten počíná svůj deník v době, kdy je do literatury již mnohem více vrostlý než mladý Zábrana; je mu důležitým zdrojem inspirace, texty právě čtené jsou i zde vždy nějak vztahovány k aktuálním prožitkům, nelze je vyčlenit z vnitřního života subjektu a považovat jen za tečnu ostatních zkušeností, ať se jedná o vyprávění o četbě jako o dění, které patří k prostředkům, jimiž je Orten, preferující bohatou reflexi na úkor zřetelného vylíčení reflektované události, navrácen konkrétnosti jevů, zatímco u Zábrany, jemuž deník zpočátku vyvěrá výhradně z každodenních událostí, je tento prvek pouze přirozeným důsledkem zvoleného způsobu psaní, či vpadají-li do deníku citáty prosté jakéhokoli komentáře, který by vymezil kontext, v němž mohou být interpretovány (však o tom podrobněji v oddílu věnovaném intertextualitě).

Ortenův vztah k vlastní tvorbě, který je častým tématem deníkových záznamů včetně básní, též zřetelně vyvstává ze samé formy deníku, je tvořen v napětí mezi odstředivými a dostředivými motivacemi jeho psaní, mezi touhou po čtenáři a

ničím nepodmíněnou potřebou artikulovat smysl věcí slovem. Žádný literát není z této rozpolcenosti zcela vyvázán, nicméně u Ortena jsou obě tendence vzácně rovnomocné, což zřejmě způsobilo, že otázka, pomýšlel-li při psaní deníků na možnost jejich, byť i jen částečného, publikování v budoucnu, zůstane bez jednoznačné odpovědi. Proč si Orten na závěr obou dokončených deníkových knih zapisuje seznam četby za každý rok, obsahy vydaných sbírek i bibliografické údaje jejich recenzí? Proč je téměř celé jeho básnické dílo součástí deníku, pro koho měl být zachován kontext vzniku každé básně? Pro možné čtenáře, o nichž nic neví, protože se s nimi mine v čase? Pro konkrétní osoby z řad jeho blízkých? Pro sebe, pro vlastní přesvědčení, že přečtené knihy jsou také události a báseň, alespoň v rámci deníku, je třeba ponechat v proudu reflexí prožitků, z nichž vzešla, přestože publikováním je těchto souvislostí zbavena a musí být s to dávat smysl i bez nich? Nebo je to dáno jen Ortenovou praktickou potřebou mít vše důležité zaznamenáno pohromadě? Domnívám se, že pravda tkví v syntéze všech možností, jen tak totiž lze chápat postoje na první pohled rozporuplné.

Na počátku Modré Knihy Orten shledává své psaní tou již opravdovou cestou, po níž se dává po předchozím pečlivém vycvičení, přičemž rozhodnutí "psát, čekat a psát, až se něco stane"⁹⁵ skrývá kontrast důvěry v moc slova, které může být hybatelem dění, a psaní připodobněného čekání na událost přicházející zvenčí. Tento prvotní paradox nabývá zřetelných rysů motivem hrozivě prázdné knihy, jež se má naplnit⁹⁶, avšak povahu této nejisté nutnosti bude Orten různými způsoby osvětlovat a zpochybňovat.

Rozporuplný vztah deníku a básní v něm obsažených není příliš častým předmětem reflexe, spíše vysvětluje z řady jednotlivostí, které Orten nevyjmenovává ani nekomentuje, maje je pro sebe za samozřejmé: Pečlivě dbá o to, aby každá báseň byla

přepsána do deníku, prostoru, v němž zaznamenané prožitky a verše mohou být ponechány v časové návaznosti i ve stavu vzájemného ozřejmování, kde báseň zůstává otevřená vůči zásahům a hodnocením autorského subjektu, deník je mu často personifikovaným alter egem, centrem všeho psaní, tedy východiskem, nikoli však cílem, neboť soubor vnitřních motivací, beze zbytku určených psaním jako existenciální nutností, je od počátku vyvažován směřováním do literatury, touhou stát se básníkem a být čten; odtud pak rozlišování mezi deníkem a literaturou, byť v takto vyhocené podobě je výjimečné:

"Záznamy do deníčku nejsou literatura, říkám tam v náznacích pocity, které v daných okamžicích převládají nad ostatními."*97

I kdyby autor svůj deník nevnímal jako klenbu mezi soukromým zápisem a literaturou, je třeba se ptát po podobě a roli čtenáře. Protože Orten neusiluje o celistvé vykreslení své každodennosti ani o systematickou reflexi intersubjektivních rysů světa, v němž žije, ale preferuje náznak a osobní hledisko, bylo by lze soudit, že jediným relevantním čtenářem deníku je on sám, případně několik blízkých lidí, což také několikrát vyjadřuje

"Mám chuť napsat to hodně hrubě, neuhadovat, nepatlat se v náznacích a jemnostech dívčí dušičky, píšu to ostatně pro sebe a pro nikoho jiného, leda pro Otu. Je tomu tak, jak to lidsky cítím. Má mne dost, zevšedněl jsem,"*98

i dokládá zmínkami o tom, že dával části deníku číst, zejména Věře Fingerové. Toto však není jediný obraz čtenáře podaný v deníku; na opačné straně pomyslného spektra totiž najdeme jednak čtenáře modelového - synonymum touhy být nalezen a pochopen -, jímž, v duchu Ortenovy tragické víry obtěžkané ironií, musí být, a přece není, pouze Bůh, jednak čtenáře velmi nejistého a náhodného, kohokoli, jehož zájem se vynoří zpoza horizontu Ortenova času.

"Ten, kdo neměl přítele, ženy, ničeho, a všechno, co měl,
bylo v dálce; ten, komu se snažili nalévat do pochyb jedu;
ten, kdo rostl ze samých zalévání bolestí; ten, komu byla
touha natažena na skřípec - takového si mne jednou představte, až na mne budete mít čas,
lidé, Bože."*99

Mezi těmito dvěma krajnostmi jsou čtenáři přítomní, ti
anonymní i zmiňovaní či zřídka citovaní, pro něž podstupuje
riziko publikování napsaných básní. A konečně neméně důležitá
je absence čtenáře, ticho místo očekávaného dialogu zaviněné
zejména vnějšími podmínkami ochromovaným literárním životem;
v prvním případě je ohroženo zrcadlení ukotvující hotové dílo
v porozumění druhých, v dalším se nedostává konfrontace,
která by ukázala cestu:

"Počátkem října bude v Topičově salónu večer mladé
poezie, podobně jako před rokem. Nejsem zařazen, prý kvůli
situaci. Nu ano, ovšem, jakby ne! Budu recitovat sám své
verše švábům, budou-li jen chtít poslouchat. Nezapomenu."*100

"Je v tom přecejn jakási útěcha, v tom, co dělám, a když
nic víc, je to jistě alespoň dobré cvičení vnímavosti; ale já
bych byl tak rád, kdyby mi někdo o elegiích něco řekl, někdo, komu bych mohl důvěřovat.
Cítím to od té chvíle, kdy
jsem je začal, a nepíšu si ostatně o té touze poprvé. Cožpak vím, kam ta koncepce běží?; a
zda vyslovuji dobře svůj pocit

"záhadných skutečností"?"*101

Být či stávat se velkým básníkem, to je obtížně nastávající
budoucnost autorského já, prchavý okamžik po básni i
nedosažitelný sen, štít proti utrpení, proces skýtající
útěchu i stav, o němž se nejpálčivěji pochybuje, přičemž
předmětným aspektem této cesty je způsob, jímž je autor s to
vyslovením dostat věcem mimo sebe:

"Byl bych se tolik chtěl stát básníkem! Věci, věci živé a věci mrtvé, jichž jsem se dotýkal,
to dobře věděly! Bývaly ke mně něžné, bývaly i zlé, ale většinou mne propouštěly k svým

uzardělým kořínkům. Neboť básníkem se stává, zdlouha a napnutě, jakoby v křeči, ale křeč to není, je to uvolněné napětí. Mnoho mluvím, snad by bylo stačilo říci větičku: ale já k ní ještě nedošel, je mi dosud vzdálena a času mi nedopřávají."*102

Být básníkem je úděl do jisté míry vyvažující ztráty z osobního života, který však zůstává tím jediným skutečným i tehdy a právě tehdy, zbývá-li psaní jako jediná věc dosud neztrativší smysl:

"Minul čas, kdy jsem mohl pomýšlet na dobrovolnou smrt, ten čas minul, protože musím přese všechno čekat na svobodu, i kdybych byl orván docela a i když jsem docela orván. Píšu epitaf své lásky a ukládám si pro budoucnost mlčení. Píšu epitaf, protože to, jenom to je můj svět, má naděje, má víra, psát, psát až do úplného konce."*103

Takto vyhrocená víra ve smysl vlastního psaní (v mnohém podobná té Hančově), již nesvoboda i osobní ztráty spíše posilují, je nutně provázena potřebou konfrontace očekávání a skutečnosti, která se hojně vyskytuje v básních i deníkových záznamech. Přestože se autorské já plně ztotožňuje se způsobem reflexe svých prožitků, často své psaní o nich při zpětném pohledu kritizuje, nabádaje se např. k prostotě, klade si za vinu i přílišnou lehkost, hraní si s vážnými věcmi*104. Fakt, že sebe sama shledává malým básníkem na cestě k největší básni na světě*105, motiv písňe, která zní, přestože není tím, čím být měla, se postupně stává Ortenovým silným tématem, dalším z mnoha styčných bodů mezi básněmi a ostatními záznamy v deníku:

"Ty měla jsi být víc, než všechno tu je,
ty mělas za sen jít
do sadů dušiček (čisté je rozsvěcuje),
ty mělas zaplatit to, čím se vykupuje,
ty mělas stále pramenit.
Co všechno měla jsi! A jsi jen kapkou šťávy,
jež křísí ospalé.
Nasedám do loďky, která se neunaví,

nasedám do loďky, jež bolestně se plaví

za bludičkami v močále."*106

Velmi podstatným ukotvením Ortenova vztahu k literatuře je dvojí dimenze jeho psaní - pro svět a pro sebe, přičemž toto rozlišení vypovídá především o rozdílných motivacích, které se týkají každého slova, ačkoli básní víc než deníku.

"Kdy jsem naposled mluvil s člověkem o sobě? Jsem zavřen: do něhy, do literatury, do mlčení. Něha, to je sladká stránka palčivosti lásky; literatura, to je trápivá stránka palčivosti ctižádosti; mlčení (nejsem-li sám, s tebou, kniho, a s knížkami a někdy na ulicích, nejčastěji kolem Vltavy), mlčení je poněkud mnohomluvné; nejčastěji si hraje na rýmy."*107

I z takto neostrého vyjádření je patrné přinejmenším to, že si Orten uvědomuje napětí mezi touhou publikovat a nutností psát bez ohledu na cokoli dalšího; čím jiným vysvětlit, že má literaturu za ctižádost a že rýmy, na něž si mlčení jen hraje, budou vždy pouze zastupovat to, co se v posledku vyslovit nedá. Mnohem zřetelněji, ale též nadějněji se tato myšlenka vrací sotva o čtyři měsíce později (v březnu 1940), kdy si Orten píše o své rozmluvě s Josefem Trágrem, o slibu vydat na podzim v Melantrichu další sbírku jakož i o pocitu, že za "Cestu k mrazu" se nemusí stydět nikde, a dále:

"Teď pro sebe: zapomeň, že máš závazky, neohlížej se po

nikom a jdi dál po té strmé, měkké cestě, jež se již již počíná objevovat zřetelněji. Chtěj říci víc, než je všechno, chtěj říci míň, než je nic. Jdi si pro nápěv k vichřici a pro slova k jejímu znění okny, jdi si pro skladbu tam, kam nedosáhneš."*108

Toto chápání častého nesouladu mezi literární a existenciální stránkou psaní - usilovat o nevyslovitelné a za vyslovené, včetně způsobu prezentace, se nemuset stydět - má, v rámci mých čtyř autorů kromě Hanče, který se směřování ven skrze publikování vědomě zřiká, nejblíže harmonii.

Pohlížet na deník z perspektivy sebeustavování subjektu prostřednictvím literatury je sice nosné, nicméně vždy bude zkreslující, neboť Orten, alespoň v deníku, neodděluje svůj literární život od osobního, proto dosud nerozvité náměty

(např. záměr napsat báseň "Slepec na koncertě"*109 či ztvárnit smrt Jobovu*110), vyjádření právě prožívaných tvůrčích krizí či radostí ani úvahy o meznících, jimiž jsou vydané sbírky*111 (zde převládají pochybnosti a pocit, že vynaložené úsilí neodpovídá výsledkům) nemají výsadní postavení mezi ostatními záznamy prožitků aktuálně emocionálně naléhavých.

V roce 1970, na počátku nejrozsáhlejší části deníků *Disiecta membra*, jsou všechny Zábranovy literární činnosti (deník, básně, eseje, překlady) nejen dávno pevně vrostlé do jeho života, ale autor má i bohaté zkušenosti publikační ve všech jmenovaných oblastech*112. Přidržíme-li se i nadále, v zájmu přehlednosti co nejméně zkreslující, té geometrické struktury soustředných kružnic úrovní, na nichž se subjekt ustavuje kolem středu toto ustavování reflektujícího (rodina a přátelé, ostatní druzí (ty - my - oni), pohled na veřejné dění skrze osobní příběh, zvnitřňování vnějšího světa, tázání po smyslu existence a vztah k Bohu), a vidění těchto úrovní rozpínání subjektu do světa jako přetržitých linií klíčových témat v rámci plynutí textu deníků, pak literatura (čtená i psaná, jako činnost ducha) prochází všemi těmito vrstvami jsouc námětem i nástrojem vyslovení zároveň.

Ačkoli deník pro Zábranu není tou jedinou relevantní možností psaní jako pro Hanče, zůstává tou ze všech nejintimnější, protože zaručuje absolutní svobodu vnitřní (není vázán konvencemi žádného literárního žánru) i vnější (obvykle vyrůstá z jiných nutností, než jsou publikační ambice a nemusí se nijak vyrovnávat s cenzurou), a ostatním literárním činnostem nadřazený v tom smyslu, že je zahrnuje ať už v podobě citací či reflexe procesu tvorby. Na tom nic nemění ani fakt, že v motivaci k psaní deníku postupem času převládá potřeba nedopustit zapomnění událostí dalece přesahujících rámeček osobního života nad touhou vyslovit

vlastní aktuální prožitky. Zábrana svůj deník vidí jako "proud glos, komentářů, nápadů, trpkostí"*113; deník je metatextem všeho ostatního psaní, jeho pramenem i ústím. Obsahuje množství básní, jejich konečných verzí i dosud nerozvitých náčrtů, které, podobně jako u Ortena, zůstávají nevyhlášené z kontextu svého vzniku, mnohdy vyrůstají z deníku jako nekomentované útvary, jindy jsou datované či doplněné určením okolností jejich psaní (emocionální rozpoložení, místo, počasí, poznámka o tom, že nápad se zrodil ve snu, inspirace jiným textem, dávným prožitkem atd.). Nejzajímavější mnohonásobné kontextové zrcadlení vyvolávají verše Zábranovy klíčové básně Havran*114, tvořící podstatnou část záznamů z roku 1966 a dále procházející celým oddílem Disiecta membra, které jsou svou formou a autorovým záměrem spojené v řetězec odkazů napříč lety a navíc v každém dalším článku zpřítomňují všechny prožitky, které obklopují předchozí články řetězce. Metatextem je deník jednak vůči sobě samému, a to všude tam, kde si Zábrana poznamenává vzpomínky, které mají být podrobně zapsány, záznamy, které by rád našel nebo z papírů přepsal do deníku, časové údaje o sešitech, které mají být zařazeny do Disiecta membra*115, jednak vůči Zábranovým básním, které obsahuje, kdykoli jsou komentovány a posuzovány*116, dále vůči jeho konkrétním překladům existujícím mimo deník, neboť představují překlad jako dění a osvětlují autorův vztah k překládanému textu.:

"Za každou přeloženou báseň Plathové si dám tabulku čokolády.

Jinak to nedodělám nikdy. Dřu na tom čtvrtý rok. A ty básně jsou čím dál hrozivější, děším se jich čím dál víc. Je v nich to, co si lidé vždycky jen mysleli, ale co málokdo psal do básní. A navíc - co si mysleli jen někteří, jen málokterí lidé. (31.

prosince 1982; 02 hod. 40 minut, při dokončení překladu Malé fugy.)"*117

Sebeustavování subjektu vzhledem k literatuře reprezentuje reflexe vztahu k vlastnímu psaní, která vyvěrá jak z konkrétních situací tak z častých analýz proměn celku: "Kdysi, před lety, když jsem byl ještě mladší, celý život se všemi možnostmi stál přede mnou, psal jsem tehdy verše jen tak, protože se mi chtělo, neměly pro mne větší cenu než různé jiné věci. - Nyní, kdy obzor je zatažen, možnosti vzaty, rozhodování omezeno, využití schopností minimalizováno, život už nestojí přede mnou v celé své šíři, nenabízí se, musí být dobýván, nyní jsou mé verše jediným, co mám, jsou mi nejdražší ze všech věcí."*118

Každý konkrétní akt psaní, i ten, jehož výsledek bude shledán špatným, má smysl, ale svůj vlastní sklon k psaní Zábřana cítí jako handicap a podobně jej nahlíží i racionálně v celku lidského údělu:

"Přála si Velká ZÁHADA, abychom něco spisovali? Ale kdepak... Píší ti, u nichž se v mechanismu Velkou ZÁHADOU naprogramovaném něco porouchalo. Lidé, které cosi žene ke spisování (malování atd.), jsou ty defektní škeble, do kterých se dostalo zrníčko písku... bolí tam, něčím se obaluje, hnisá a zajizvuje, v optimálním případě po tom zánětlivém konfliktu zůstane perla. Ale jsou to zmrzačené, zdeformované, nenormální škeble, se kterými se tohle děje. Mrzácké - ne zdravé... Mrzácké, mrzácké, mrzácké..."*119

Sepětí literatury a života je sice v deníku kladeno jako důležitý obecný problém, který však je vždy vyvolán potřebou subjektu řešit jej vzhledem k vlastnímu žití a psaní z konkrétních situací:

"Psát verše, psát mínění, psát dopisy, knihy. Nic z toho nedělám a měl bych to dělat všechno. Jsem na to příliš unavený? Jsem na to příliš smutný? Někdo dovede svou bezvýchlednost vykolejit do literatury. Někdo dovede zkušenost ze života a zkušenost života využít pro literaturu. A u mne to bylo právě opačné. Čím silněji jsem prožíval svůj osobní život, byl dospělejší, vidoucnější, tím těžší bylo vytrhnout se z něho a psát o něm, ne v něm. Což k

umění se roste jenom z umění, to jest z destilovaného života?

Vede život jen k životu? Jaký je odstup mezi životní zkušeností a tvorbou?"*120

Ještě zřetelnější je tato tendence v četných úvahách o etice v umění a poetice, v nichž se, byť by byly požadavky na báseň a básníka (např. nutnost nerezignovat apriori na formu básně*121 či výčet účinků zakomponování holého faktu do básně*122) formulovány jakkoli obecně, slévá osobní zkušenost autora s prožitkem čtenáře; za příklad vezměme rozvažování o možnostech dosahu a formách působení poezie, které vylamuje z vlastní četby, z verše Ivana Blatného "Pro tebe, hudbo, samet svírající hrdlo..." vynořivšího se po letech náhodně v paměti:

"Celý ten den jsem byl pod dojmem z něho, těch šest slov bylo pro mne největším zážitkem toho dne, ačkoli jsem tehdy mluvil s přáteli, byl osm hodin v práci, četl nějaký román a viděl film."*123

Toto osobní ručení svým prožitkem za každý pronesený soud se odráží i ve vnímání vztahu nutnosti psát a možnosti publikovat; Zábranův výrok, že být básníkem pro sebe je být špatným básníkem*124 by v přirozeném světě, kde nejsou zakázaní a věznění spisovatelé, mohl odkazovat jen k obecně lidské potřebě sdílení a zpětné vazby. Ale co mohl, snad kromě víry v navrácení přirozenosti věci kdesi v budoucnosti, znamenat v roce 1955? Mám zato, že nic menšího než ortenovské vyjití ze sebe až na hranici možností jedince a to je stát se pamětí, svědkem přítomnosti bez jistoty, že mu kdy bude dána možnost promluvit veřejně, to je vytrvale připomínat, a každou připomínku pokud možno zatěžkávat jmény, že mnozí z jeho generace čekali na možnost publikovat i 20 let, jiní se nedočkali vůbec, že knížky nevycházejí v pořadí a mnohdy ani v podobě, v jaké byly napsány, proto slova jako literární vývoj v ústech cenzurou vydržovaných kritiků jsou bezobsažné pojmy, že oni, komunisté, nechtějí literaturu, ale její zdání, instituci, že o vydávání knih rozhodují absolutně

nekompetentní lidé, že jsou zakázaní překladatelé, kteří často publikují své práce pod cizími jmény, že oficiální autoři vykrádají básně těch, kteří nesmějí publikovat vůbec nebo jen v omezené míře:

"Na téma: Kdo koho vykrádá aneb Podivuhodně nepůvodní metaforika a frazeologie laureátova, stále z jednoho zdroje vykrádaná:

Zábrana - 1968 - ve sbírce Stránky z deníku, str. 52: "Sloupcové korektury vlály mi v patách, když je oddávali, a termín hořel... Nebe žhoucí..."

Florian - 1980 - v básni Starý sochař, Tvorba č. 4, str. 15, 23.

ledna 1980: "Termín hoří, z mlhy visí stuhy havraního křiku..."

Čili: nestačí, že jsme básníky jako Zábrana umlčeli a zakázali jim publikovat; teď je ještě budeme vykrádat a plagovat na pokračování."*125

Vše, co bylo řečeno výše o vztahu subjektu deníku k tzv. vnějšímu světu, o způsobu zosobňování obecného dění atd., platí i pro literární život či to, co z něho zbývá, protože svět literatury je Zábranovým vlastním prostředím v tom smyslu, že z něho vzešla většina jeho blízkých a přátel, tento svět je mu středem zájmů profesních i lidských, právě zde svým pohledem vytrvale upřeným na dění, ačkoli v něm osobně vyvolává stále větší znechucení a lhostejnost, staví hráze proti zapomínání, takže literatura a vše, co s ní souvisí, je hlavní náplní deníku. Kromě této služby paměti má v deníku prostor reflexe zápasu s cenzurou spočívajícího v prosazování dobrých knih k vydání, jak to jen jde, avšak i to je věcí vytrvalosti a velkého úsilí, které se jen málokdy vrátí v podobě viditelných výsledků:

"Když zakázali Kafku, budou mít Platonova, novelu Hnojný vítr, která je ve své fantasmagoričnosti a stálém dobíhání a zase couvání od konkrétní analogie stejně úděsná, možná úděsnější..."

A dál... A pořád... I kdyby až do smrti bez reálného výsledku..."*126

Psát verše, které od roku 1970 nesmí publikovat, psát deník ad memor sobě i těm, kteří přijdou zpoza horizontu jeho života, a co ještě? Již zmíněná překladatelská činnost, volba z nezbytí (od roku 1954 je Zábrana překladatelem na volné noze), která má dvojí podobu i účel: překlady jako zdroj obživy, aby rodina nezůstala bez peněz, a překlady osobně nezbytné, autoři, k nimž se Zábrana opakovaně vrací celý život (Bunin), Nicanor Parra, v jehož verších nachází obraz vlastních emocí*127, a básně Sylvie Plathové; reflexe tohoto vyčerpávajícího překládání paradoxně ukazuje, že zápas se zajímavým textem může být i v podmínkách totalitního státu, tedy jen s malou nadějí na jeho vydání, problémem, který svou naléhavostí vrací smysl i ostatním oblastem života.

"Žádná ženská mě v životě neutahala tak jako Sylvia Plathová. Z její sbírky Ariel mi zbývá dopřeložit pět básní a jsem na konci sil. A to je dvacet let mrtvá! První dvě nebo tři věci jsem z ní přeložil v květnu 1967 v Tatrách - před šestnácti lety! Pak jsem to zkoušel pořád a pořád, zjara 1981 jsem měl hotových 19 básní - a zas to nešlo dál. Letos tři neděle práce v lednu a výsledek byly dvě básně! Před třemi týdny jsem s tím konečně pohnul, ale sedím nad tím celé dny a skoro celé noci a pořád ještě zbývá těch pět básní. A přitom právě teď mám pocit, že se to udělat dá - se ztrátami, jako každá poezie - , ale na takové úrovni, aby se za to člověk nemusel stydět. Do těch básní se nelze dostat paklíčem, spíš to chce rozrazit skořápku jako ořech - a pak začít pracovat se střepy. Bez mystiky a bez kabbaly - ta příšerná tenze, která ji dohnala k smrti, v tom je."*128

Literatura, psaní a jeho reflexe nemá, podobně jako u Ortena, v deníku žádnou výsadní pozici, je spíše prostředím, částí přirozenosti sebeustavujícího subjektu, jehož ustrojení se nemění v závislosti na tom, vztahuje-li se k vlastnímu psaní, k veřejnému dění či k osudům svých přátel.

III. oddíl - TEMPORALITA

Žádná oblast literatury není tak těsně svázaná s otázkou temporality jako deník. Všechny aspekty naší zkušenosti v přirozeném světě, které problematizují chápání času jako hladce plynoucí jednosměrné linie, vzpomínky, možnost nahlížet minulé prizmatem všeho, co následovalo, nedourčená místa, předjímání budoucího atd., mají důležitou roli, neboť deník je reflexe prožitku, a to vždy implikuje dvojí časovou perspektivu - čas bezprostředního prožívání a čas psaní o prožitém. Protože podíl temporality na struktuře textu do značné míry odvisí od povahy subjektu deníku, bude první část tohoto oddílu víceméně syntetická, druhá pak, v níž přiblížíme nejzajímavější případy tematizace časových fenoménů, opět již spíše analytická.

1. kapitola - Podíl temporality na struktuře textu

Je-li záměrem autora zachytit v deníku sebeustavování subjektu v proudu každodenních prožitků, jak je tomu u Ortena a raného Zábrany, má text podobu řady přesně datovaných záznamů, kontinua, které autor zpětně doplňuje v případech, kdy se k deníku vrací po delší době - ať už je to formou rozpomínání na minulé události či Ortenova přepisování stručných záznamů z malého červeného kalendářičku do deníkových sešitů*129.

Zábrana od 50. let dále postupně upouští od nepřetržité reflexe prožívané každodennosti, neboť důraz na osobní kontinuitu subjektu, jejíž smysl se vytrácí s přibývajícím únavou, zklamáními a oslabováním individuálních nadějí, přechází v potřebu chránit osudy druhých lidí jakož i

události veřejného a literárního života před upadnutím do nepaměti. V období psaní *Disiecta membra* se přímý vliv temporality na strukturu textu ustaluje v dataci počátku každého sešitu, přičemž důvodem k datování jednotlivého záznamu je buď fakt, že jde o přesnou citaci bizarních výroků nejčastěji slyšených v rozhlasu:

"Vláda vydala usnesení k organizaci předmanželského styku..."

(rozhlas, 1.prosince 73, 11,05 hod.) "...včetně nárazových

akcí..." (Doopravdy, to si nevymýšlím! Fakt, i s tím dodatkem!)*130

nebo se jedná o reflexi dění dosud osobně naléhavého - důležitá setkání, zprávy o emigracích či úmrtích přátel, dokončené překlady, prožitky týkající se rodiny - či události s mimořádným obecným dosahem. Zpět k datovaným záznamům plynoucí každodennosti Zábranu vrací pobyt v nemocnici v roce 1984, kdy je přikován k žité přítomnosti prostředím, bolestí a zájmem o osudy spolupacientů, přitahován minulostí, která se jeví rok od roku zajímavější než aktuální prožitky, ohlížeje se tu a tam k budoucnosti skrze záznamy o tom, co je třeba udělat po návratu*131.

Vzhledem k tomu, že středem Kolářových deníků není reflexe osobního života písíciho subjektu, odkazuje datace jednotlivých záznamů k času psaní, který je nosíkem jevů jen tehdy, je-li explicitně reflektován samotný proces psaní, případně události zpětně ověřitelné, jako např. smrt Františka Halase (zde navíc ojedinělé dvojí pojetí času - jako prázdné struktury bez osobního zabarvení a zároveň prostoru nesoucího jedinečnou zkušenost):

„Nevím, zda je doslovnou pravdou, co jsem napsal, kterému slovu přidal, které pokroutil, co zapomněl, ale tak jsem to v sobě stačil pochyťat. Je za šest minut půlnoc, ještě tedy šest minut a bude to včera. Včera, co František zemřel. Půlnoc, jako všechny, zamlžená, studená. Podzimní půlnoc toho jeho nemilosrdného října, nosil jej v sobě jako osud, u nohou zrození, u hlavy smrt. Podzim nestydatě svlékající město každým dnem

krutější.“*132

a naopak nemá žádný význam v textech, v nichž je autorské já „pohledem“ bez vlastností, následně vyslovujícím „viděné“, kdy do popředí vystupují časová určení vnitřních monologů, dějů, scén, tedy autonomních fragmentů, které jsou do rámu času svého vzniku zasazeny tak volně, že vyvolávají dojem koláže.

„Málem a byl bych napsal datum. Nikoliv, na datu rozhodně nezáleží, leda na konzervě.“*133, to není nadsázka, neboť v celém svém díle – deníku bez datace – se Hanč až úzkostlivě brání přesným časovým určením, vidění sebe sama v proudu linearity času je mu cizí. Ale na čem tedy záleží, ne-li na kontinuitě dnů a let? – Na „Zde“ a „Nyní“, na události, na přítomném čase, z něhož je psáno, na minulém čase prožitku, k jehož reflexi opravňuje jen jeho naléhavost, která nezávisí na tom, odehrál-li se dnes či před lety. Hanč plynutí času pochopitelně reflektuje, avšak nemá je za natolik apriori důležité, aby se stalo principem organizujícím jeho psaní; vždyť jde-li o pochopení čehokoli, mohou mít na cestě k němu vteřiny stejnou váhu jako roky.

2. kapitola - Čas předmětem reflexe

Ačkoli (nebo protože) Hanč nenavléká své záznamy na osu času rytou datací, patří reflexe dění (nikoli konstruování dějů), které nemůže být mimo čas, k velkým tématům jeho psaní; klene se od jedné krajnosti, jíž je ryze osobní prožitek času ustavený v napětí mezi zpětným pohledem na vlastní život a pozorovaným jevem – míjejícími kroky, které zpřítomňují stále se opakující intersubjektivně platný pohyb beze smyslu:

„Už se připozdívá
dlouhé osamocené chvíle
vždy se mi připozdívalo
už dávno
dávno krok zazněl v ulici
krok zmlkl v dlouhé mlčení
potom
pojednou
zdi domova nebyly pevné
otužování očima
vzlykal jsem marně
připozdívalo se
říkali marný vzdor
znovu se ozval
v ulici krok
a jiný cupitavý a jiný
který jen slabě šelestil
jako dech ze zničených plic
odnikud nikam
marný krok
už bylo strašně pozdě“*134
ke krajnosti nazírání určitého časového výseku jako formy
znovu a znovu plněné opakováním stále stejných
pozorovatelných atributů zkušenosti:
„V devět dopoledne leží ještě salát na ošatkách
v devět ještě nepadá únava a tíha
v devět se ještě žertuje a pekař píská
ba, v devět ráno se na smrt nemyslívá
V devět dopoledne leží ještě salát na ošatkách
býváme dětmi hrajícími si na písku
paletou čistých barev a hudbou jasných tónů

šťastnými mravenci v ulicích velkých měst“*135

Mezi těmito mantinely Hančovy reflexe času najdeme rozmanité formy rekapitulace různých oblastí osobního života subjektu (např. ironizující pohled na dvacet let trvající lásku k jedné ženě*136), velmi časté porovnávání „tehdy“ a „nyní“, a to jak na rovině soukromé tak obecné*137, přičemž tzv. pokrok, zejména zvyšování životní úrovně, je shledáván nicotným pro duši člověka.

U Koláře není reflexe času tak hojná a výrazná jako u Hanče, avšak některé postupy jsou u obou autorů shodné; i Kolářovi se monofonní pluralita obvyklých činností v určitém čase vyjevuje skrze vidění města (viz např. báseň Středeční večer*138) i v jeho textech najdeme různé formy srovnávání minulosti s přítomností*139.

V Ortenových denících vzniká napětí mezi způsobem reflexe času v básních a ostatních záznamech, které se stupňuje s jeho narůstající úzkostí z budoucnosti. Východiskem deníkového záznamu je přítomný čas psaní, z něhož jsou vyprávěny případně komentovány prožitky končícího dne nebo jiného časového úseku (lhostejno, zda kratšího či delšího). Někdy, např. při emocionálních krizích či po přestěhování do nového bytu*140 čas psaní splývá s časem prožitku. Plynutí času vystupuje z břehů samozřejmosti, kdykoli Orten vzpomíná např. na události přesně před rokem, na dětství, na bratra Otu, kterého velmi postrádá, či zamýšlí-li se nad svými staršími verši; jako by jistota kontinuity subjektu, tak pečlivě ustavovaná den po dni, dostávala trhliny. Mnohem vyhocenější je reflexe času v Ortenových básních, v nichž každá vzpomínka hořkne touhou po návratu a nemožností jej uskutečnit, v nichž minulé je nahlíženo prizmatem přítomného vědění, obraz vzpomínaného je

narušován tím, že přes něj subjekt promítá současnou bolest a otázky tehdy netušené*141. Teprve současné nazírání deníkových záznamů, akcentujících převážně přítomnost, a básní, v nichž je bolestně konfrontována minulost s přítomností a tematizováno samo jednosměrné nezvratné plynutí času, otevře pohled na Ortenův vztah k temporalitě v celé jeho složitosti.

Vzhledem k šíři účasti Zábranova subjektu na žité skutečnosti má tematizace času v deníku mnoho podob; obecně lze říci, že se postupem let prohlubuje odklon od prožívané přítomnosti ke vzpomínkám, a to jak na rovině osobního života (zde zejména k 50. létům, která neztrácejí nic ze své palčivosti), tak v oblasti veřejného života (zvláště výrazné a vytrvalé je připomínání kontinuity – že stav věcí v 70. a 80. letech vzešel z vražd v letech 50., že moc mají v rukou titíž lidé nebo jejich dědicové, tedy ti, kdož se k této minulosti hlásí), časté jsou i rekapitulace osudů druhých lidí, srovnávání aktuálního s minulým a souhrnné pohledy na vlastní život:

„Povzneslo mě to, oč mě život připravil? Když pomyslím na 50. rok a ty další, byl bych dodnes jako pes... Že se člověk nemá litovat a nemá být sentimentální? Ale! Kašlu na tyhle morální kategorie pionýrských vedoucích. Svůjím se steskem a zoufalstvím, když na některý z těch roků pomyslím. A myslím na ně vlastně pořád. Tohle období mého života je jediné, které je ještě palčivé, jediné, o které mám dodnes živý zájem.“*142

Zhuštěná ve zkratky je reflexe času v básních, avšak ortenovské napětí zde nenajdeme. Zejména ve verších do básně Havran Zábrana soustředil všechna svá základní témata týkající se času – pohled na život jako na řetězec mechanického opakování mnohdy směšných činností a situací, reflexi všudypřítomného zapomínání, pomíjivosti a

smrtelnosti, a také vidění budoucnosti jako nejistoty ústící do toho jediného, co pro lidskou bytost na tomto světě jisté je:

„vzrušovat už se právě jen svou nepřítomností v jejím životě“*143

„smířit se s tím, že už podruhé neprožiješ první lásku, nezakusíš první žárlivost“*144

„trnout, že v pětatřiceti se ti přestávají hojit rány“*145

„shánět na podzim nový kalendář s pevnou vírou, že budeš ještě napřesrok žít - ve zdraví“*146

„vědět, že rakev, že rakev jsou ta jediná prkna, která znamenají svět

...že každý den v ohnivém kruhu ...celý život“*147

IV. oddíl – INTERTEXTOVÝ ROZMĚR DENÍKŮ

Nazývat tuto problematiku rozměrem není samoučelné, neboť záleží na tom, chceme-li a jsme-li tím kterým textem k tomu zavázáni, chápat deník jako jediný text, jehož dílčí části tvoří celek více či méně soudržný, nebo jej vidět jako soubor autonomních textů - jednotlivých záznamů. Je tedy zřejmé, že přítomnost a funkce textů jiných autorů v deníku, obvyklá náplň pojmu intertextualita, tuto otázku zdaleka nevyčerpává. Mít deník za jeden text či soubor textů, to jsou konečné pohledy, krajní body spektra, a rozhodnutí o tom, co převažuje, je vždy věcí každého interpretujícího čtenáře, pročež se na tomto místě soustředím na pojmenování a osvětlení jen těch aspektů celého problému, které je nezbytné brát v potaz u mých autorů.

Je třeba vědět, jaké je postavení deníku v celém kontextu tvorby daného autora, čím je deník scelován, jakým způsobem a do jaké míry případná fragmentárnost dojem celistvosti narušuje a jaký význam má přítomnost - píšícím subjektem komentovaná či nekomentovaná přímá citace, parafráze či odkaz - cizího textu v deníku.

Pro Hanče je deník - proud nedatovaných básní, krátkých záznamů i delších próz - jediným přijatelným způsobem psaní, protože všechny ostatní literární formy nějak oklešťují možnost svobodného vyjádření. Fragmentárnost, fakt, že jednotlivé záznamy na sebe tematicky převážně nenavazují, nepřítomnost hierarchizujících prvků, zejména časových určení, přecházení od konkrétního k obecnému i Hančova ochota jít si pro přesné pojmenování do oblastí zdánlivě nekompatibilních s pojmenovávaným, to vše paradoxně vytváří

dojem, že Hanč píše jediný text, a to nikoli ve smyslu řetězce či cesty, ale jako prostor sycený hledáním. A nadto Hančovo psaní je zcela prosto citací cizích textů; dokonce zmínek o nich či jejich autorech sotva najdeme více než deset (za všechny např. vyjádření o Nezvalově básni Z domoviny, které se záhy mění v hodnocení básníkovy charakteru*148). Hančova neochota mít cokoli společného s literární tradicí, tím méně s aktuálním literárním pseudoživotem však neplyne z neznalosti, ale jen z mnohokrát reflektovaného zjištění, že drtivá většina zboží v knihkupectvích jsou lživé konstrukty vyráběné za účelem pobavení či manipulace čtenáře.

V porovnání s Hančovými texty vyvolávají Kolářovy básnické deníky dojem v mnohém opačný: přestože jsou strukturovány časem, působí jako mozaika autonomních pohledů, i když, stejně jako u Hanče, je každý záznam samostatnou výpovědí a bylo by lze začít odkudkoli. Zatímco Hančovy fragmenty se sbíhají v píšicím subjektu, paprsky Kolářových pohledů jsou naopak rozbíhavé směrem k viděnému, neboť autorské já, není-li právě explicitně přítomno jako subjekt komentující, soudící a reflektující své vcitování, jako svorník hodnoty a smyslu, skrývá se ve viděném dávaje prostor, jímž je, k dispozici čtenáři tím, že nabízí návod k upření „pohledu“, k „nazírání“ poezie. Přestože Kolářovy deníky fakticky obsahují jen to viděné subjektem autora a přestože jsou vymezeny dobou svého vzniku, je jejich možností, tedy hypertextem, k němuž permanentně odkazují, i vidění čtenáře, vůči němuž se subjekt autora otevírá. Intertextové odkazy uvnitř deníků samých se uskutečňují nejčastěji skrze včleňování citací textů jiných autorů do deníku, a to jak nekomentovaných, které, podobně jako u Ortena, jenž však tento postup uplatňuje v mnohem větším rozsahu než Kolář, jsou zbloudilými střelami znesnadňujícími interpretaci, mohou se promítnout v jakémkoli kontextu,

přestože (a u Ortena to lze doložit) vypovídají nezřídka jen o tom, co autor v době psaní toho kterého záznamu četl a považoval za zajímavé, tak komentovaných či komentujících téma, o němž píše autor sám. Specifickým útvarem Kolářových deníků jsou velmi expresivní reflexe četby vnášející do deníku čtené texty:

"Betty Smithová: V Brooklinu roste strom

Stačí vkročit do tohoto románu, abychom se octli v jakémisi nepředvídatelném bludišti prostoty, velikosti všedního života, zázračnosti jeho ohnisek a jeho každodennosti, kde slunce je opravdu sluncem, strom stromem, kámen kamenem, myš myší, stéblo stéblem, člověk člověkem, kde staniol lyričnosti zůstává jen staniolem, kde ondulace sentimentality je jen zručným výrobkem kadeřníka, vlk nenosí čepec, labuť korunku, květiny si neotvírají parfumerie, aby vydělaly na svou vůni, ani hrobařík řeznický krám, dům je domem proto, aby v něm bydleli lidé, dlažba dlažbou, aby měli na co padat zavraždění nebo nešťastní, na co uléhat opilci, kde si hrát děti atd.“*149

Jen pro Koláře je příznačná práce s vlastními texty mající podobu variací a také explicitní začleňování cizích textů do svých a jeho reflexe*150.

Obraz intertextových přesahů je u Zábrany a Ortena v mnohém podobný. Ortenovi je deník východiskem, původním kontextem všech jeho básní, jež zahrnuje a které, byť s velkými obtížemi spojenými s publikačními možnostmi, autor do konce svého života vylamuje z kontextu situací jejich vzniku k samostatnému životu, takže jsou součástí i přesahem deníku zároveň. Pro Zábranu se deník stal jedinou možností tvorby v roce 1970, kdy mu bylo, s výjimkou překladů, znemožněno publikovat. U obou autorů najdeme všechny výše zmíněné způsoby zapojení citátů do vlastního textu, jakož i záznamy pojednávající o cizích textech, přičemž Orten (i to plyne z povahy subjektu deníku) skrze texty druhých komunikuje se svou osobní situací, hledá v nich odpovědi, lék, odstup od vlastního pohledu, resonanci prožívaných

emocí, případně jejich lepší vyjádření, než jakého je právě schopen¹⁵⁰; oproti tomu Zábrana, ačkoli nepopírá ryze osobní rozměr působení textů, jimiž se zabývá (viz např. reflexe tvorby Sylvie Plathové či Nicanora Parry), je zaměřen spíše k analýze a interpretaci. Součástí Zábranova deníku, byť v něm nejsou fyzicky přepsány, jsou překládané texty, neboť vztah k nim je velmi často tematizován.

V. oddíl – ZÁVĚREČNÉ OHLÉDNUTÍ

Uzavírám tuto práci s vědomím, že většina otázek položených v úvodu byla uspokojivě zodpovězena. Fakt, že význam a vliv píšícího subjektu na strukturu deníku se ukázal být ještě mnohem větší, než jsem předpokládala na počátku, mě přiměl věnovat této problematice převážnou část práce, a to snad poněkud na úkor následujících dvou oddílů, v nichž sice byla zmapována základní témata, aniž došlo k záměrnému přehlížení čehokoli podstatného, nicméně mnohé zůstalo nerozvíto a zejména otázka intertextového rozměru deníků by si zasloužila preciznější vhled.

Dnes, kdy je literatura vrácena plnosti svých možností a slovo ničím netísnné stalo se málem samozřejmostí, ztrácející svou váhu, dostatečně vyniká umělecká i mravní hodnota způsobů, jimiž moji autoři čelili vnější nesvobodě – Orten důrazem na nezahladitelnou jedinečnost individua, Hanč svou cestou autenticity, která nemá v české literatuře obdoby, Kolář a Zábrana pak explicitní volbou svědčit -, aby byla zachována svoboda vnitřní, svoboda myšlení a cítění navzdory moci usilující o likvidaci mnohdy nejen literárního života, o zlhostejnění člověka k osudu druhých o kolektivní ztrátu paměti.

Jestliže se mi podařilo vyslovit alespoň zlomek této naléhavosti, plynoucí z prosté neoddelitelnosti etických a estetických aspektů tvorby, a přispět čímsi novým k analýze deníku skrze píšící subjekt, mají tyto stránky smysl.

Literatura - prameny:

- Hanč, Jan: Události. Torst, Praha 1995
Kolář, Jiří: Očitý svědek. edice Arkýř, Karel Jadrný Verlag, München 1983
Kolář, J.: Prométheova játra. Československý spisovatel, Praha 1990
Orten, Jiří: Červená kniha. Český spisovatel a.s., Praha 1994
Orten, J.: Modrá kniha. Český spisovatel a.s., Praha 1994
Orten, J.: Žíhaná kniha. Český spisovatel, Praha 1993
Zábrana, Jan: Celý život. Torst, Praha 1992

Odborná literatura:

- Cieslar, Jiří: Český deník a Události Jana Hanče. in Prostor VI., 1993, č.24, s.55-65
Černý, Václav: Druhý sešit o existencialismu. in Č., V.: První a druhý sešit o existencialismu. Mladá fronta, Praha 1992
Grossman, Jan: Deníky Jiřího Ortana (1958). in G., J.: Analýzy. Československý spisovatel, Praha 1991
Grossman, J.: Horečná bdělost Jiřího Koláře. in G., J.: Analýzy. Československý spisovatel, Praha 1991
Lopatka, Jan: Deníkové dílo Jana Hanče. in L., J.: Předpoklady tvorby. Československý spisovatel, Praha 1991
Richterová, Sylvie: Etika a estetika literárního deníku. in Kritický sborník XII., 1992, č.2, s.12-19

Seznam užitých zkratk:

- CŽ - Celý život
ČK - Červená kniha
MK - Modrá kniha
OS - Očitý svědek
PJ - Prométheova játra
U - Události
ŽK - Žíhaná kniha

Poznámky:

- 1 CŽ s.184
- 2 Moravcová, Jana: Hančovy Události a Kolářovy Dny v roce a Roky v dnech. ročníková práce,
FF UK 1998
- 3 CŽ s.43
- 4 CŽ s.20
- 5 CŽ s.31
- 6 ŽK s.156
- 7 ŽK s.225
- 8 MK s.144-5
- 9 ČK s.10-11 (Sněžná poušť)
- 10 ČK s.58
- 11 ČK s.75 (hovor dvou babiček)
- 12 ČK s.77 (dívka v tramvaji)
- 13 ČK s.185
- 14 ČK s.133
- 15 ČK s.86
- 16 ČK s.33 (Vánoční)
- 17 ČK s.76 (Strom a pláň)
- 18 ČK s.131-2 (Doma 1, 2)
- 19 ČK s.193 (Fragment)
- 20 CŽ s.236
- 21 CŽ s.280
- 22 CŽ s.299
    CŽ s.305
    CŽ s.653
- 23 CŽ s.452
- 24 CŽ s.161 a dále
- 25 CŽ s.258-9
- 26 CŽ s.294
- 27 CŽ s.251
- 28 CŽ s.462
- 29 CŽ s.428
- 30 CŽ s.626
- 31 CŽ s.846
- 32 CŽ s.960
- 33 CŽ s.212
- 34 CŽ s.205
- 35 CŽ s.270
- 36 CŽ s.189
- 37 CŽ s.285
- 38 CŽ s.275
- 39 CŽ s.227

40 CŽ s.449
41 CŽ s.456
42 CŽ s.292
43 CŽ s.292
44 CŽ s.334
45 CŽ s.439
46 CŽ s.435
47 U s.301
48 U s.33 (Proč se váže kvítí)
49 U s.47
50 U s.213
51 U s.45-6
52 U s.100
53 U s.186-8
54 U s.138 (Neóny)
55 U s.277
56 U s.32 (Zamlčené chvíle)
57 U s.174.5 (Koleje)
58 U s.16 (Události)
59 U s.202
60 U s.260-1
61 U s.32-3 (Proč se váže kvítí)
62 U s.240-1
63 U s.102.3 (Nad hrobem Jana Duckeho)
64 U s.22-3 (Karlín)
65 U s.236-7
66 U s.240-1
67 U s.191
68 U s.194
69 U s.152 (Umění 1960)
70 U s.226-8
71 U s.200-1
72 U s.45-6
73 U s.202
74 U s.136 (Sobota v postranních ulicích vinohradských)
75 U s.175 (Koleje)
76 U s.91
77 OS s.101
78 OS s.9
    PJ s.101-3
79 PJ s.157-173
80 OS s.23
81 PJ s.104-6
82 OS s.124-5
83 OS s.21

- 84 PJ s.113-14
85 PJ s.108
86 PJ s.34-6
87 OS s.150
88 PJ s.67-8 (Věci a slova a lidé)
89 PJ s.100
90 OS s.92-3
91 PJ s.99
92 PJ s.112
93 CŽ s.77
94 CŽ s.16
95 MK s.10
96 tamtéž
97 MK s.201
98 ŽK s.267
99 ČK s.119-20
100 ŽK s.196
101 ČK s.112
102 MK s.153-4
103 ŽK s.268
104 MK s.157 (Nocenka tohoto večera),
    ČK s.150-1
105 ŽK s.139
106 ŽK s.22-3 (Ústí písně)
107 MK s.273
108 ŽK s.62
109 ŽK s.129
110 ČK s.158
111 MK s.250
    ŽK s.205
    ČK s.163-4
112 CŽ s.1105 a dále (viz ediční poznámka)
113 CŽ s.487
114 CŽ s.1105 a dále viz ediční poznámka; detailní pohled na vztah veršů Havrana k
ostatním záznamům patří k mnoha výzvám pro zájemce o Zábranovy deníky.
115 CŽ s.280
116 viz např. CŽ s.191 o básni Havran
117 CŽ s.965
118 CŽ s.177-8
119 CŽ s.1059
120 CŽ s.169
121 CŽ s.180
    CŽ s.191
122 CŽ s.304
123 CŽ s.176

- 124 CŽ s.180
125 CŽ s.781
126 CŽ s.272
127 CŽ s.443
128 CŽ s.979
129 viz např. MK s.57
130 CŽ s.280-1
131 CŽ s.1071 a dále
132 OS s.123-5
133 U s.200
134 U s.45-6
135 U s.17 (9 dopoledne)
136 U s.218
137 U s.262
138 PJ s.82-3
139 PJ s.100
140 MK s.241
141 MK s.216-18 (Píseň o radosti)
    MK s.250-5 (V mamince)
    ČK s.92-6 (Čtvrtá elegie)
    ČK s.110-12 (Šestá elegie)
142 CŽ s.282
143 CŽ s.183
144 CŽ s.184
145 CŽ s.186
146 CŽ s.183
147 CŽ s.283
148 U s.200-1
149 OS s.52-3
150 PJ s.13-39
151 ČK s.13

Vysoká škola: Univerzita Karlova v Praze
Katedra/ústav: Ústav české literatury a literární vědy

Fakulta: Filozofická fakulta
Školní rok: 2004/5

Zadání diplomové práce

Pro: Janu Moravcovou

Obor: Český jazyk a literatura

Název tématu: Česká deníková literatura 40. a 50. let 20. století

Title in English: Czech Literature of the Diary Genre in the 1940s and 1950s

Zásady pro vypracování:

Diplomová práce se pokusí navrhnout a využít literárněhistorické a interpretační přístupy, kterými je možné popsat konstituování žánru deníku v české literatuře 40. a 50. let 20. století. Práce nebude mít podobu literárněhistorického žánrového příběhu, ale pokusí se o vyjádření a analýzu stěžejních teoretických kategorií, které při genezi i recepci žánru deníkového psaní vznikají a stávají se relevantními (podoba deníkového písničského subjektu, reflexe samotného aktu psaní a jeho literárnosti, intertextové vazby a vztahy atp.). Jádrem práce bude analýza a interpretace deníků Ortenových, Kolářových, Hančových a Zábranových s tím, že diplomantka nebude usilovat o koherentní portréty jednotlivých autorů, ale o teoretizující reflexi, při níž bude využívat i komparativní a typologizující postupy.

Seznam odborné literatury:

relevantní literatura k jednotlivým zvoleným autorům (viz Lexikon české literatury a Slovník českých spisovatelů po r. 1945)

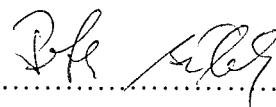
dosavadní česká odborná literatura k tématu deníkovosti a autenticity:

Autenticita a literatura: Sborník referátů z literární konference 41. Bezručovy Opavy (16. - 17. 9. 1998). Praha, Ústav pro českou literaturu AV ČR, 1999

Lopatka, Jan. Předpoklady tvorby. Praha, Československý spisovatel, 1991

Lopatka, Jan. Šifra lidské existence. Praha, Torst, 1995

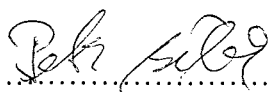
Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Petr Bílek, CSc.

(podpis vedoucího práce)

Datum zadání diplomové práce: listopad 2004

Termín odevzdání diplomové práce: září 2006

Doc. PhDr. Petr Bílek, CSc.
(ředitel ústavu)

V Praze dne 3.9.2006